

ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ

ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ

*Και ψυχή
ει μέλλει γνώσεσθαι αυτήν
εις ψυχήν
αυτή βλεπτέον*
ΠΛΑΤΩΝ, Αλκιβιάδης 133β

1.

ΑΡΧΗ ΤΙΤΛΩΝ

Βρέχει. Ένα ταξί τρέχει στον αυτοκινητόδρομο του βορρά. Από το παρμπρίζ περνάνε γρήγορα τα φώτα του δρόμου και η υγρή ασφαλτός.

2.

Το ταξί μπαίνει στη Φλώρινα, μια μικρή επαρχιακή πόλη.

Φλώρινα... ακούγεται να ψιθυρίζει μια ανδρική φωνή, η φωνή του Α., συγκινημένη.

Το ταξί διασχίζει τους δρόμους της πόλης. Πάλι η φωνή του Α.: *Πώς άλλαξες!*

Κοντεύουν να φτάσουν στην πλατεία της πόλης, όταν ένας νεαρός εμφανίζεται ξαφνικά στη μέση του υγρού δρόμου και σηκώνοντας το χέρι τους σταματά. Δυο άντρες βγαίνουν από το ταξί. ΟΑ. και ένας άλλος, περίπου στην ηλικία του.

Ένας εντυπωσιακός ήχος από μεγάφωνα που φτάνει απ' τη μεριά της πλατείας τραβά την προσοχή τους.

Ο νεαρός που τους σταμάτησε πλησιάζει ταραγμένος. Πίσω του δυο άλλοι, νεότεροι ακόμα. Δίνουν τα χέρια.

Δεν περιμέναμε ότι θα δεχτείτε. Η φήμη σας θέλει απρόσιτο, λέει ο πρώτος από τους νεαρούς στον Α.

Περπατούν γρήγορα προς την πλατεία.

Έχουμε φοβερά προβλήματα», συνεχίζει ο νεαρός. *«Ξαφνικά, μόλις αναγγέλει η οργανωτική επιτροπή την προβολή και τον ερχομό σας εδώ, ξεσπάει πόλεμος. Πού να φανταστούμαστε ότι αυτή η ταινία θα προκαλούσε κι εδώ την ίδια υστερία που προκάλεσε παντού. Οι θρησκευτικές οργανώσεις και οι φανατικοί μάς πετάνε εξώ από τον κινηματογράφο. Στην απελπισία μας αποφασίζουμε να κάνουμε την προβολή σ' ανοιχτό, με παλτά για το κρύο. Μια φορητή μηχανή κι ένας τοίχος. Έτσι, συμβολικά. Τελικά καταλήξαμε να γίνει η προβολή σ' ένα καφενείο και να βγάλουμε μεγάφωνα στην πλατεία για όσους δεν μπορέσουν να μπουένε. Ακούτε την καμπάνα;»*

Μια πένθιμη καμπάνα ακούγεται μακριά.

Όλοι αυτοί έχουν μαζευτεί τώρα στην εκκλησία και ξορκίζουν το κακό γονατιστοί!»

3.

Πλησιάζοντας στην πλατεία, ο ήχος ξεκαθαρίζει. Λέξεις και μουσική. ΟΑ. σταματάει εντυπωσιασμένος. Γύρω στην πλατεία, κάτω από ομπρέλες ή κάτω από υπόστεγα μαγαζιών, κόσμος που ακούει μες στη βροχή το σάουντρακ της ταινίας σαν να παρακολουθεί προβολή! Τα μεγάφωνα διαστέλλουν τον ήχο ως το παράλογο.

«Περάσαμε τα σύνορα κι είμαστε ακόμα εδώ, ακούγεται από τα μεγάφωνα. Πόσα σύνορα πρέπει να περάσουμε για να πάμε σπίτι μας;

Γύρω η πλατεία είναι κυκλωμένη από την αστυνομία. Η σκάλα του κτιρίου που στεγάζει το καφενείο όπου γίνεται η προβολή είναι επίσης γεμάτη κόσμο που ακούει χωρίς να βλέπει και μέσα η αίθουσα, όπως του είπαν, ξεχειλίζει από όρθιους, ο ένας πάνω στον άλλο.

Το σάουντρακ στέλνει τώρα γυναικείες φωνές που κλαίνε έναν νεκρό. Ο ήχος της πένθιμης καμπάνας ακούγεται κάπου κάπου στα κενά. Ένα σμάρι φωτογράφοι εμφανίζονται ξαφνικά και τα φλας τους πάνω του ξαφνιάζουν τον Α. Οπισθοχωρεί ενοχλημένος. Ο νεαρός βλέπει την ενόχλησή του και τον πιάνει από το μπράτσο: *«Από δω ελάτε.*

Κατευθύνονται προς ένα παρακείμενο καφενείο. Οι φωτογράφοι ακολουθούν πυροβολώντας.

Μια κοπέλα από την οργανωτική ομάδα βγαίνει ορμητικά από το καφενείο. Απευθύνεται στον άντρα που ήρθε μαζί με τον Α. λαχανιασμένη:

Από την Αθήνα ήρθατε; Ο υπεύθυνος της Ταινιοθήκης; Ο δήμαρχος θέλει να σας μιλήσει.

Τον παίρνει και φεύγουν εγκαταλείποντας τους άλλους.

Το καφενείο είναι γεμάτο άντρες, που παίζουν χαρτιά αδιαφορώντας γι' αυτά που συμβαίνουν έξω.

Μπαίνουν, διασχίζουν το καφενείο και βγαίνουν από την πίσω πόρτα σ' έναν έρημο δρόμο. Σταματούν να πάρουν ανάσα.

Φοβόμαστε επεισόδια», λέει ο νεαρός προβληματισμένος.

ΟΑ. κοιτάει γύρω το δρόμο, τα κτίρια μ' ένα ξαφνικό ενδιαφέρον. Σαν να προσπαθεί να θυμηθεί. Δείχνει πιο πέρα ένα οικοδομικό τετράγωνο.

Άλλαξε η Φλώρινα. Άλλαξαν όλα... Εκεί είχε ένα στρατόπεδο, λέει.

Για τότε μιλάτε; ρωτά έκπληκτος ένας από τους νέους.

Βροχή και λάσπη το χειμώνα», μουρμουρίζει ο Α., να σε πνίγει η σκόνη το καλοκαίρι.

Για τότε μιλάτε; ξαναρωτά ο νεαρός.

Βγαίναμε κάθε Σαββατόβραδο... Είκοσι μήνες... κάθε Σαββατόβραδο... Πεντακόσια κουρεμένα κεφάλια φαντάρων, πάνω κάτω στην πλατεία, γυρεύοντας να καθρεφτιστούν στα μάτια των ντόπιων κοριτσιών που γελούσαν και προσπερνούσαν... Γελάνε και προσπερνάνε.

Σωπαίνει. Μετά:

Όχι, πάντα!

Τα μάτια του συνεχίζουν να ψάχνουν γύρω.

Πάνε πολλά χρόνια, προσθέτει σιγά.

Προχωρεί σ' ένα μικρό δρόμο απέναντι:

Εδώ ήταν ένα σπίτι...

Σταματά μπροστά σ' ένα παλιό σπίτι πνιγμένο στις πολυκατοικίες.

Υπάρχει ακόμα», ψυθυρίζει με συγκίνηση -φαίνεται τραγμένος.

Ξαναγουρίζει βιαστικός ο άντρας που συνόδευε τον Α., επιστρέφοντας από το κτίριο. Είναι έξω φρενών:

Είναι απίστευτο αυτό που συμβαίνει! Ο δήμαρχος δεν παίρνει θέση. Φοβάται. Η πόλη έχει χωριστεί στα δυο... Δημοσιογράφοι και τηλεοπτικά συνεργεία σε ψάχνουν παντού.

Τον κοιτά:

Απορώ με την ψυχραιμία σου. Στο κάτω κάτω για σένα γίνεται όλη αυτή η φασαρία!»

Από το βάθος έρχεται τρέχοντας αναστατωμένος ένας από τους νεαρούς της Λέσχης. Στρέφοντας τότε στο βάθος του δρόμου ο Α. βλέπει να βγαίνουν από την εκκλησία οι πιστοί με αναμμένα κεριά και ψέλνοντας να έρχονται προς την πλατεία:

Πολλοί συνεχόμενοι πειρασμούς, προς Σε καταφεύγω

σωτηριαν επιζητών, ω Μήτηρ του Λόγου και Παρθένε...

Οι νέοι τρέχουν προς το κτίριο όπου γίνεται η προβολή. Ο υπεύθυνος της Ταινιοθήκης πιάνει το κεφάλι του:

Δεν έχει ξαναγίνει!

Στρέφεται στον Α.:

Πάμε. Δεν είναι φρόνιμο να στεκόμαστε εδώ. Μυρίζει μπαρούτι.

Προχωρούν προς την πλατεία. ΟΑ. σωπαίνει.

Όπως βλέπεις, μάλλον ήρθες χωρίς λόγο, λέει ο υπεύθυνος της Ταινιοθήκης.

ΟΑ. δεν απαντά αμέσως.

Το βλέπω... Ανεξάρτητα από την προβολή και τη συνάντηση με το κοινό, για λόγους προσωπικούς, θα 'θελα να μείνω, λέει μετά χαλαρώνοντας το βήμα.

Σωπαίνει.

Να 'ξερες πόσο, συμπληρώνει σιγά. Όμως δε γίνεται. Πρέπει να συνεχίσω.

Σωπαίνει πάλι. Έπειτα:

Ονερευόμουν να φτάσω εδώ στο τέλος του ταξιδιού. Αλλά... δεν είναι περίεργο; Έτσι δε γίνεται πάντα; Το τέλος δεν είναι παρά η αρχή. Η Φλώρινα είναι ο πρώτος σταθμός.

Τι να πω; Λείπει χρόνια. Είκοσι πέντε χρόνια είναι πολλά. Η απόσταση, η νοσταλγία... Ξέχασες... Η βαλκανική πραγματικότητα είναι σκληρότερη από την αμερικάνικη που έζησες. Μπαίνεις σε σκοτεινά νερά... Κι έπειτα ο λόγος αυτού του ταξιδιού είναι τόσο παράλογος...

... που μοιάζει με πρόσχημα, συμπληρώνει ειρωνικά ο Α.

Το είπες. Μπορώ να καταβάλω τη γοητεία που ασκεί πάνω σου αυτή η ιστορία. Δυο αδέρφια ξεκινούν αρχές του αιώνα από ένα βλαχοχώρι χαμένο στα ελληνικά βουνά και κάνουν τριγυρίζοντας στα Βαλκάνια ό,τι και οι αδελφοί Λυμιέρ στη Γαλλία περίπου την ίδια εποχή. Μοιάζει με παραμμύθι. Αλλά δεν ξέρω... Αρκεί; Έπειτα ξεπερνάς τη συμφωνία μας.

ΟΑ. τον διακόπτει απότομα:

«Νόμιζα πως είχες καταλάβει. Το ταξίδι αυτό είναι ένα προσωπικό μου ταξίδι».

4.

Η αμόρσα ενός ασπρόμαυρου φιλμ των αρχών του αιώνα, της πρώτης εποχής του βωβού κινηματογράφου, ξετυλίγεται. Ήχος μηχανής προβολής. Πρώτες εικόνες. Μια αυλή χωριάτικου σπιτιού των αρχών του αιώνα. Μερικές γυναίκες υγαίνουν.

5.

ΟΑ. και ο υπεύθυνος της Ταινιοθήκης περπατούν γρήγορα. Η ψαλμωδία πάντα, από μακριά. Τα μεγάφωνα. Η ένταση στο πρόσωπο του Α., που ανεβαίνει.

6.

Η αυή του χωριάτικου σπιτιού στην ίδια με πριν βουβή ταινία και ο ήχος προβολής, μοναδικός ήχος. «Υφάντρες» δεύτερη φορά. Στο κέντρο των γυναικών που υφαίνουν, μια γριά που μοιάζει να εποπτεύει και να καθοδηγεί τις άλες. Οι κινήσεις των γυναικών σπασμωδικές, όπως στα παλιά φιλμ.

7.

Ο Α. και ο υπεύθυνος της Ταινιοθήκης μπαίνουν στην πλατεία. Η ψαλμωδία των πιστών πλησιάζει ολοένα και περισσότερο. Απ' την πλευρά του καφενείου όπου γίνεται η προβολή η κοπέλα της οργανωτικής ομάδας τους βλέπει κι έρχεται τρέχοντας.

Σας ψάχνουν οι δημοσιογράφοι, λέει στον Α.

Η αστυνομία αναπτύσσεται και παίρνει θέση κόβοντας το δρόμο. Δημοσιογράφοι και τηλεοπτικά συνεργεία εισβάλλουν στην πλατεία.

Τι θα κάνεις; ρωτάει αγχωμένος ο υπεύθυνος της Ταινιοθήκης.

ΟΑ. γυρίζει και του δίνει το χέρι. Έπειτα στην κοπέλα.

Φεύγετε κιόλας, λέει εκείνη απογοητευμένη.

Τι να πώ; μουρμουρίζει ο υπεύθυνος της Ταινιοθήκης. Προσπάθησα αδέξια να σε κρατήσω.

Ο Α. σχεδιάζει ένα χαμόγελο. Έπειτα ωχρός προχωρεί βιαστικά προς το ταξί που τον περιμένει στην άλλη άκρη της πλατείας. Ακούει πίσω του τη φωνή του υπεύθυνου της Ταινιοθήκης:

Πρόσεχε!

Ο ταξιτζής καπνίζει όρθιος στην πόρτα. Ο Α. σκύβει να μπει στο ταξί. Ξαφνικά, ανάμεσα στον κόσμο που ακούει κρατώντας ανοιχτές ομπρέλες, λίγα βήματα πιο πέρα, βλέπει μια γυναίκα. Γύρω στα σαράντα. Ακόμα όμορφη. Κρατά ομπρέλα. ΟΑ. κάνει μερικά βήματα έκπληκτος. Η γυναίκα φαίνεται αφηρημένη ίσως απορροφημένη από τον ήχο της ταινίας. Ο Α. πλησιάζει πολύ κοντά της, σχεδόν δίπλα της. Τρέμει ελαφρά.

Αν κάνω ένα βήμα... αν κάνω ένα βήμα..., ακούγεται ο ηθοποιός από το μεγάφωνο.

Η μάζα των πιστών με τα κεράκια πλησιάζει τον κλοιό των αστυνομικών. Η ψαλμωδία τους γεμίζει την πλατεία:

Άλαλα τα χείλη των ασεβών των μη προσκυνούντων την εικόνα Σου, την σεπτήν...

Η γυναίκα απότομα προχωρεί να φύγει. Ο Α. την ακολουθεί ταραγμένος.

Δεν περίμενα να σε ξαναδώ έτσι ξαφνικά», ψιθυρίζει. Για μια στιγμή φαντάστηκα πως σ' ονειρεύομαι, όπως όλα αυτά τα χρόνια...

Ο κόσμος από την πλατεία και το καφενείο μαζεύεται ν' αντιπαραταχθεί στη μάζα των πιστών με τα κεράκια. Ακούγεται η φωνή του Α.:

Θυμάσαι το σταθμό; Έτρεμες και τότε κάτω από τη βροχή.

Η γυναίκα χάνεται ξαφνικά μέσα στο πλήθος.

Γιατί να μην υποθέσουμε, ακούγεται ο ηθοποιός από τα μεγάφωνα, ότι σήμερα είναι 31 Δεκέμβρη 1999;

Εκείνη τη στιγμή οι δύο μάζες, διασπώνοντας τον κλοιό των αστυνομικών, συμπλέκονται. Φωνές και υστερία. Οι αστυνομικοί μπαίνουν να τους χωρίσουν. ΟΑ. προσπαθεί απεγνωσμένα να βρει τη γυναίκα μέσα στη συμπλοκή. Η φωνή του και πάλι:

Φύσαγε ένας αέρας... Έφευγα για να ξαναγύρισω... και χάθηκα σε παράξενους δρόμους...

Η μουσική του φινάλε της ταινίας απλώνεται υποβλητική πάνω από την πλατεία και τη σύγκρουση. Τότε ο Α. ξαναβλέπει τη γυναίκα. Βγαίνει μέσα από τους συμπλέκομενους ανθρώπους. Σταματά μια στιγμή να κοιτάξει τη συμπλοκή. Η όμορφη γραμμή του προφίλ της χαράζεται διάφανη ανάμεσα στο φως και το σκιάδι. Έπειτα απομακρύνεται βιαστικά. Ο Α. την ακολουθεί. Η γυναίκα σταματά μπροστά στο μικρό παλιό σπίτι όπου είχε σταματήσει και ο Α. λίγη ώρα πριν. Ανοίγει την πόρτα. Στέκει στο κατώφλι μια στιγμή σαν να διαισθάνεται τον αέρα του. Η φωνή του Α. ταραγμένη:

Αν απλώσω το χέρι μου, σ' αγγίζω... Ξαναβρίσκω το χρόνο. Αλλά κάτι με κρατάει... Θα 'θελα να μπορούσα να σου πω: Ξαναγύρισα! Αλλά κάτι με κρατάει...

Η γυναίκα μπαίνει και κλείνει την πόρτα. Η φωνή του Α., σχεδόν ανάκουστη:

Το ταξίδι δεν τελείωσε ακόμα. Όχι ακόμα...

Ο θόρυβος της σύγκρουσης μακριά και η μουσική του φινάλε της ταινίας, που σβήνει στη νύχτα. Ο Α. οπισθοχωρεί με τα μάτια στην κλειστή πόρτα, σαν ν' αποχαιρετά. Γυρίζει και προχωρεί προς το ταξί.

8.

Η αυλή του χωριάτικου σπιτιού πάλι και ο ήχος της μηχανής προβολής. *``Υφάντρες στο ελληνικό χωριό Αβδέλλα, 1905``*. Πρώτο φιλμ των αδελφών Μιλτιάδη και Γιαννάκη Μανάκη. Πρώτο φιλμ στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια. Είναι όμως; Είναι η πρώτη ταινία; Το πρώτο βλέμμα;»

9.

Σε surimpression πάνω στον «Υφάντρες» εμφανίζονται διαδοχικά άλλες ταινίες των ίδιων των αδελφών Μανάκη. Άξονας όμως παραμένουν πάντα οι «Υφάντρες». Τελευταίο στη σειρά των φιλμ και σε surimpression «Η πυρκαϊά της Θεσσαλονίκης, 1917». Το «Υφάντρες» σβήνει πάνω στο τελευταίο πλάνο του «Πυρκαϊά της Θεσσαλονίκης», που δείχνει μέρος της παραλίας της πόλης και τη θάλασσα.

Καπνοί. Κάποιοι περνάνε τρέχοντας ν' αποφύγουν την καιόμενη πόλη. Το πλάνο αδειάζει σιγά σιγά. Χάνονται i καπνοί και ο κόσμος. Μένει η άκρη της παραλίας έρημη και η μολυβένια θάλασσα ως πέρα. Μια γέριχη φωνή ακούγεται:

Εκείνο το χειμώνα του '54 είχε δει ο Γιαννάκης, εδώ πιο πέρα στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, αραγμένο ένα γαλλάζιο καράβι.

Μάθαινα την τέχνη κοντά του τότε. Καημός του 'χε γίνει να το φωτογραφίσει να φεύγει. Το παραμόνευε. Ένα πρωί το καράβι σήκωσε άγκυρα...

Ένα πλοίο εμφανίζεται στο κάδρο να διασχίζει τη μολυβένια θάλασσα. Το κάδρο ανοίγει κι ανακαλύπτουμε ένα φωτογράφο, με ρούχα του '54, σκυμμένο σε μια παμπάλαια φωτογραφική μηχανή με τρίποδο, απ' αυτές των πλανόδιων φωτογράφων. Ο Γιαννάκης Μανάκης φωτογραφίζει. Ξαφνικά γέρνει και φέρνει το χέρι στο στήθος του. Τότε το χρώμα αρχίζει ν' αλλάζει σταδιακά από ασπρόμαυρο σε έγχρωμο. Το καράβι γίνεται γαλάζιο, ένα με το γαλάζιο τ' ουρανού και της θάλασσας. Μια σύνθεση σε τόνους του γαλάζιου.

Μπαίνει στο κάδρο τρέχοντας ένας ηλικιωμένος, αυτός που μιλούσε πριν, και συγκρατεί το φωτογράφο να μην πέσει. Το ξαπλώνει προσεχτικά στη γη και του ανοίγει το πουκάμισο. Έπειτα σηκώνεται και προχωρεί προς τη μηχανή. Σταματά και απευθύνεται σε κάποιον ή κάποιους εκτός κάδρου:

Ο Γιαννάκης πέθανε το ίδιο βράδυ παραμιλώντας για κάποια ανεμφάνιστα, όπως σας έγραψα, τρία κουτιά... ένα φιλμ... που για κάποιο λόγο δεν εμφανίστηκε ποτέ... από τότε, από τις αρχές του αιώνα.

Το γαλάζιο καράβι αρμενίζει.

Στο κάδρο μπαίνει ο Α. Ένας θόρυβος μεγάλης πόλης εισβάλλει μαζί του. Έχει μια ένταση.

Δεν είχα δώσει σημασία τότε, ακούγεται η φωνή του ηλικιωμένου πρώην παραγιού του Γιαννάκη Μανάκη.

Ο Α. προχωρεί και στέκει στην άκρη της παραλίας. Μπροστά του περνάει το γαλάζιο καράβι σαν όνειρο.

Τα τρία κουτιά, ψιθυρίζει. Τα τρία κουτιά... Το ταξίδι...

9α.

Πρωί. Το ταξί με τον Α. οδεύει προς τα σύνορα με την Αλβανία. Περνάει μερικά εγκαταλειμμένα χωριά, ρημαγμένα από τον εμφύλιο, και φτάνει στα σύνορα.

10.

ΟΑ. δεν έχει ξαναδεί τέτοιο θέαμα στη ζωή του. Πλήρης αναρχία. Λαθρομετανάστες Αλβανοί που η αστυνομία τους έχει μαζέψει ανά την Ελλάδα και τους ξαναφέρει πίσω στα σύνορα, πίσω στην Αλβανία. Αυτοί όμως την ώρα που τους διώχνουν κάνουν το σημείο της νίκης και λένε: *Θα ξαναγουρίσουμε.* Κρατάνε μπόγους και πράγματα, άλλα αγορασμένα κι άλλα κλεμμένα. Κάποιοι άλλοι που περιμένουν σχεδόν χωρίς τίποτα, μ' ένα πακέτο τσιγάρα ή ένα κομμάτι ψωμί, από την άλλη πλευρά των συνόρων: αυτοί που περιμένουν να περάσουν στην Ελλάδα.

Ο ταξιτζής εξηγεί στον Α. τις βίζες που αγοράζονται, το εμπόριο των διαβατηρίων και όλα αυτά που γίνονται στα σύνορα με την Αλβανία.

Ο ταξιτζής πηγαίνει να δώσει τα διαβατήρια και να πάρει τη βίζα. ΟΑ. μένει μόνος. Βλέπει μια ηλικιωμένη γυναίκα, εξαιρετικά καλοντυμένη, αμήχανη να κοιτάζει γύρω. Η γυναίκα βλέπει το ταξί του Α. και πλησιάζει. Του λέει ντροπαλά, σκύβοντας στο παράθυρο:

Με συγχωρείτε. Είδα τον ελληνικό αριθμό και...

Δείχνει αόριστα τον αριθμό του ταξί μ' ένα χέρι παραμορφωμένο από την αρθρίτιδα.

Ο ταξιτζής που μ' έφερε από την Αθήνα δε θέλει να μπει στην Αλβανία. Τον φοβίσαν εδώ στο τελωνείο.

Σταματά μια στιγμή. Ικευτική:

Αν ο δρόμος σας περνάει από την Κορυτσά... Πηγαίνω στην αδερφή μου.

Η φωνή της τρέμει ελαφρά:

Έχουμε να ιδωθούμε σαράντα επτά χρόνια. Απ' τον Εμφύλιο.

ΟΑ. βγαίνει και της ανοίγει την πόρτα. Μπαίνει δειλά. Σε λίγο έρχεται και ο ταξιτζής.

Δε σε πειράζει; λέει ο Α. δείχνοντας τη γυναίκα.

Ο ταξιτζής σηκώνει τους ώμους.

Περνάνε το αλβανικό τελωνείο. Πιτσιρικάδες που πουλάνε τσιγάρα τους χτυπούν τα τζάμια. Απομακρύνονται μέσα στο αλβανικό έδαφος.

11.

ΟΑ. κοιτάζει έκπληκτος τη χώρα, τους ανθρώπους, τους δρόμους. Ο τόπος δείχνει να έχει μείνει δεκαετίες πίσω. Φτώχεια και αθλιότητα. Κανείς δε δουλεύει. Όλοι έχουν ξεχυθεί στη δημοσία και περπατάνε. Κι όμως μοιάζει να μην πηγαίνουν πουθενά.

12.

Το αυτοκίνητο βυθίζεται ολοένα στο εσωτερικό. Σιγά σιγά απλώνεται μια ερημιά στο τοπίο. Ο ταξιτζής τους δείχνει ένα σημείο και τους λέει ότι από δω ξεκινάνε οι «ριφουτζάτοι», όπως τους λένε, οι λαθρομετανάστες, για να διαβούν το βουνό και να βρεθούν στην Ελλάδα.

ΟΑ. κοιτάει το σημείο. Πράγματι, πάνω σ' ένα χιονισμένο λόφο μ' ένα μνημείο από την εποχή του Χότζα, μερικές εκατοντάδες άνθρωποι, με μικρά πακέτα στα χέρια, σχηματίζουν ομάδες και παίνουν το δρόμο για ν' ανέβουν στο βουνό. Διαφορετικές ομάδες από διαφορετικές μεριές.

ΟΑ. κοιτάει το βουνό. Χιονισμένο, με την κορφή να χάνεται, μοιάζει αδιάβατο. Κι όμως. Ο ταξιτζής λέει ότι αυτοί που περνάνε νωρίτερα αφήνουν σημάδια για τους επόμενους. Δένουν πλαστικές σακούλες μετά. Κουνάει το κεφάλι του με οίκτο. Τόπος χωρίς παρελθόν, χωρίς παρόν, χωρίς μέλλον.

Περνάνε από κάτι άθλια χωριά και βγαίνουν σ' ένα είδος κάμπου. Δεξιά κι αριστερά ψευτοκαλύβες. Όλο το υπόλοιπο τοπίο είναι έρημο. Ξαφνικά, σε μια στροφή, μπροστά τους βρίσκουν δυο μεγάλες πέτρες στη μέση του δρόμου. Το ταξί σταματάει απότομα.

ΟΑ. πάει να κατέβει για να βγάλει τις πέτρες από το δρόμο, μα ο ταξιτζής τον εμποδίζει:

Πού πας; Μην κάνεις κένα αστείο και βγεις έξω. Αυτό θέλουν.

Θες να πεις...

Ναι... Κλείσε την πόρτα σιγά.

Βγάζει ένα πιστόλι και το ακουμπάει δίπλα του. Περιμένει λίγο. Ξαφνικά κάνει λίγο όπισθεν, έπειτα μπρος ορμητικά, μπαίνει μέσα στο χωράφι με φοβερή ταχύτητα, προσπερνάει, τις πέτρες από το πλάι διαγράφοντας μια καμπύλη και ξαναβρίσκει το δρόμο. ΟΑ. τότε βλέπει

πίσω τους κάτι νεαρούς εξαγριωμένους να ξεπετάγονται από το πουθενά θα 'λεγες και να κυνηγάνε το αυτοκίνητο πετώντας με λύσσα πέτρες.

13.

Μια ώρα μετά το αυτοκίνητο μπαίνει στην Κορυτσά. Η πόλη είναι όπως την άφησε η αρχή του αιώνα. Οι άνθρωποι, τα κάρα, η φτώχεια, το ύψος των σπιτιών και των δρόμων.

Φτάνουν στην μεγάλη πλατεία για να κατέβει η γυναίκα. Βγαίνει από το αυτοκίνητο δειλά και στέκεται στη μέση της πλατείας σαν χαμένο κοριτσάκι. Την αποχαιρετούν και φεύγουν να βρουν τον κινηματογράφο όπου στεγάζεται το Αρχείο της πόλης.

14.

Τώρα πρέπει να περάσουν μέσα από την αγορά. Το ταξί είναι αδύνατο να προχωρήσει. Το κλειδώνουν.

Η υπαίθρια αγορά, βουτηγμένη στη λάσπη, όπου πουλάνε λαθραία και κλεμμένα. Τα μαγαζιά γύρω μ' άδεια ράφια. Και ο κόσμος ένα εξαθλιωμένο ακατάστατο πλήθος.

Μια ομάδα νεαρών εισβάλλει στην αγορά με στολές ισλαμικής ιερατικής σχολής. Ένας απ' αυτούς αρχίζει να κηρύττει σε μια άγνωστη γλώσσα. Μετά αρχίζει να φέλνει όπως οι ιμάμηδες στα τζαμιά. Και το κήρυγμα και το τραγούδι του έχουν ένα πάθος, έναν ιερό φανατισμό. Το πλήθος στην αγορά προσπερνάει αδιάφορο.

Περνούν ένα λασπωμένο φαρδύ δρόμο με λαϊκές ετοιμόρροπες πολυκατοικίες δεξιά κι αριστερά και φτάνουν σε μια μικρή πλατεία. Στην άκρη ένας κινηματογράφος με ξεπλυμένους τοίχους. Ο Α. πλησιάζει. Κλειστός. Οι απαντήσεις των περαστικών αόριστες.

Γυρίζουν πίσω στο ταξί. Αποφασίζουν να κλείσουν δωμάτιο στο ξενοδοχείο. Είναι ήδη απόγευμα.

15.

Περνώντας από τη μεγάλη πλατεία ξαναβλέπουν τη γυναίκα που είχαν πάρει στα σύνορα. Στέκεται στην ίδια ακριβώς θέση που την είχαν αφήσει. Είναι τρομοκρατημένη και τελείως χαμένη.

ΟΑ. λέει στον ταξιτζή να σταματήσει. Κατεβαίνει και πλησιάζει τη γυναίκα:

Εδώ ακόμα;

Η γυναίκα είναι έτοιμη να βάλει τα κλάματα. Φέρνει το χέρι τρεμάμενο στο πρόσωπό της:

Θα με γνωρίσει;

Κρατάει αδέξια ένα χαρτί. ΟΑ. και ο ασιτζής κοιτάζονται αμήχανοι. Η γυναίκα άντα σαν χαμένο παιδί.

Οταξιτζής αποσπά μαλακά το χαρτί από το χέρι της:

Αυτή είναι η διεύθυνση;

Σφυρίζει σ' ένα γαβριά που τους γυροφέρνει για τσιγάρα. Βγάζει ένα δολάριο από την τσέπη του.

Θα σας βρω στο ξενοδοχείο, λέει στον Α. και στη γυναίκα δείχνοντας ένα κτίριο απέναντι.

16.

Χτισμένο από τους Ιταλούς του Μουσολίνι πριν από τον πόλεμο, το ξενοδοχείο ξεχωρίζει από τ' άλλα κτίσματα της πλατείας. Κι αυτό όμως αφημένο στο χρόνο και στη φθορά.

Μπαίνοντας στοκακοφωτισμένο εσωτερικό με τη γυναίκα, ο Α. έχει την αίσθηση του κενού, ενός χώρου που δεν κατοικείται.

Άδειοι τοίχοι που πάνω τους ο χρόνος έχει ζωγραφίσει περίεργα σχήματα. Κι ωστόσο είναι το μοναδικό ξενοδοχείο στην πόλη.

Κατευθύνονται στην ρεσεψιόν. Ο Α. ρωτάει για δωμάτιο. Εκείνη τη στιγμή μπαίνει κι ο ταξιτζής:

Θα τη βρει ο πιτσιρικάς.

Δεν υπάρχει δωμάτιο, λέει ο Α. «Είναι γεμάτο Αμερικάνους. Ίσως αργότερα... αν αδειάσει τίποτα. Πρέπει να τηλεφωνήσω σ' αυτό τον υπεύθυνο του Αρχείου, αλλά απ' ό,τι βλέπω η ουρά...»

Κοιτάνε προς το βάθος όπου βρίσκεται το τηλεφωνείο. Πενήντα μετρά ουρά. Ακούνε ελληνικά. Πιο πέρα κάτι Ιταλοί.

Μαφιόζοι, ψιθυρίζει ο ταξιτζής. «Οι Έλληνες αγοράζουν γη. Οι Αμερικάνοι σκάβουν για πετρέλαιο. Χαμός... Άσε. Θα το κάνω εγώ το τηλεφώνημα».

16α.

ΟΑ. και η γυναίκα, περνώντας για να μπουν σε μια αίθουσα που βρίσκεται στο βάθος, βλέπουν μια ομάδα Αλβανών, άντρες και γυναίκες πολύ φτωχικά ντυμένους. Κρατάνε παιδιά, είτε στην αγκαλιά είτε απ' το χέρι, και περιμένουν ακίνητοι.

17.

Η αίθουσα είναι μεγάλη αλλά μίζερη, με κιτρινωμένους τοίχους, κάτι ανάμεσα σε καφενείο και φτηνό εστιατόριο. Σε μια γωνιά ένα τρίο από Γύφτους παίζει τα «Κύματα του Δουνάβεως». Σε όλη την αίθουσα υπάρχει μόνο ένα ζευγάρι Αμερικανών.

Κάθονται και ο Α. παραγγέλλει τσάι.

Ο Εμφύλιος μας χώρισε, λέει σιγά η γυναίκα. *Αν δεν είχε ανέβει στο βουνό, τότε, το '47, με τους κομμουνιστές... Αν... Χρόνια μετά, στη Μακεδονία, γυρίζοντας το κουμπί του ραδιοφώνου άκουσα τη φωνή της: "Εδώ Τίρανα... Εδώ Τίρανα..." Πώς βρέθηκε σ' αυτή την χώρα;*

Βγάζει μια φωτογραφία από την τσάντα της. ΟΑ. βλέπει δυο κοριτσάκια με άσπρα φουστανάκια των αρχών του αιώνα που κρατιούνται χέρι χέρι.

Στον κήπο του σπιτιού μας... στη Σμύρνη, λέει η γυναίκα σιγά. *Το '22...πριν την Καταστροφή και την προσφυγιά.*

Ξαναβάζει τη φωτογραφία στην τσάντα της με τρεμαμένο χέρι. Σωπαίνει.

Εκείνη τη στιγμή ο ηλικιωμένος Αμερικανός, που μοιάζει με καθηγητή, σηκώνεται και κάτι λέει στους Γύφτους. Αυτοί αρχίζουν να παίζουν «Strangers in the night». Ο Αμερικανός παίρνει τη γυναίκα του και χορεύουν στη μέση της έρημης αίθουσας.

Δε μου έγραψε ποτέ. Μάθαινα... Έγινε η επίσημη φωνή του Χότζα στο ραδιόφωνο. Το Κόμμα την παρασημοφόρησε. Δε μου έγραψε ποτέ. Ακόμα και μετά την αλλαγή του καθεστώτος και το άνοιγμα των συνόρων. Ποτέ.

Σωπαίνει πάλι. Μετά:

Τώρα τελευταία η μυρωδιά του κήπου μας ξαναγυρίζει τις νύχτες και κάποιος μακριά παίζει βιολί.

Τα μάτια της είναι υγρά. Ακούγεται το «Strangers in the night». Ο ταξιτζής ξαναγυρίζει και κάθεται δίπλα στον Α.

Τον βρήκα, λέει. *Έρχεται. Ξέρεις, ζητάει συγγνώμη και τέτοια.*

Κάνει νόημα στο γκαρσόνι.

Την ίδια στιγμή μπαίνει στην αίθουσα μια ομάδα Αμερικανών. Άντρες και γυναίκες κάποιας ηλικίας. Κάτι ψιθυρίζουν μεταξύ τους. Κάθονται στα τραπέζια γύρω. Σαν θεατές που περιμένουν κάποιο θέαμα. Ένας νεαρός Αλβανός πλησιάζει και συνεννοείται μαζί τους. Ύστερα τραβιέται και στέκει στην πόρτα. Λίγο μετά αρχίζουν να εμφανίζονται στην πόρτα κάτι παράξενοι άνθρωποι. Οι Αλβανοί που περίμεναν στο χολ του ξενοδοχείου. Πρώτα μια γυναίκα μ' ένα παιδί. Το κρατά απ' το χέρι. Μετά ένα ζευγάρι με δυο παιδιά. Μετά άλλοι. Με παιδιά στην αγκαλιά ή κρατημένα απ' το χέρι. Όλοι ακολουθούν την ίδια πορεία. Κάνουν μια βόλτα, αργά σαν να περνάνε από πασαρέλα, και μετά βγαίνουν.

Οι Αμερικανοί κοιτάζουν τα παιδιά. Το ίδιο και ο Α., χωρίς να καταλαβαίνει. Ο ταξιτζής του εξηγεί ότι είναι μια διαδικασία πώλησης παιδιών για υιοθεσία. Κάπου δέκα χιλιάδες παιδιά από την Αλβανία υιοθετούνται κάθε χρόνο από Αμερικανούς, κατά προτίμηση πολύ μικρά. Όταν κάποιος από αυτούς που παρακολουθούν την επίδειξη δει κάποιο παιδί που τον ενδιαφέρει, κάνει νόημα. Τότε παρεμβαίνει ο Αλβανός και μιλάει στους γονείς. Μετά ακολουθεί άλλος, κι άλλος.

Η πασαρέλα συνεχίζεται. Ξαφνικά η γριά γυναίκα σηκώνεται απότομα και βγαίνει από την αίθουσα.

18.

ΟΑ. τρέχει και προλαβαίνει τη γυναίκα στο διάδρομο:

Πού πάτε;

Φοβάμαι, λέει χλωμή, τρέμει ολόκληρη. Μετά από τ'σα χρόνια τι έχουμε να πούμε;

Εκείνη τη στιγμή μια γυναίκα ντυμένη στα μαύρα εμφανίζεται στο βάθος του διαδρόμου που οδηγεί στην είσοδο του ξενοδοχείου. Η γυναίκα από την Ελλάδα σταματάει απότομα να μιλά, παγωμένη. ΟΑ. ξαφνιασμένος στρέφει και βλέπει την άλλη. Έχει σταθεί κι εκείνη ακίνητη.

ΟΑ. παίρνει τη γριά γυναίκα από την Αθήνα, που τον ακολουθεί σαν υπνωτισμένη, και την πηγαίνει προς την αίθουσα.

19.

Μπαίνοντας ξανά στην αίθουσα, ο Α. βλέπει του Αμερικανούς να φεύγουν. Η αγοραπωλησία έχει τελειώσει. Μόνο οι Γύφτοι συνεχίζουν να παίζουν απτόητοι. Στην αίθουσα έχουν ξεμείνει το αρχικό ζεύγος των Αμερικανών, ο ταξιτζής, η γυναίκα και ο Α.

Καθώς βάζει τη γυναίκα να καθίσει, ο Α. βλέπει τη γυναίκα με τα μαύρα κι όλη τη φτώχεια της Αλβανίας πάνω της να μπαίνει δειλά. Κοιτάζει γύρω, πάει και κάθεται σ' ένα τραπέζι. Γυρίζει και κοιτάζει τη γυναίκα από την Ελλάδα. Οι δυο γυναίκες κοιτάζονται σαν να μην τολμά η μία να πλησιάσει την άλλη. Η γυναίκα από την Ελλάδα ξεθαρρεύει. Τρέμοντας από συγκίνηση πάει και κάθεται στο τραπέζι της άλλης. Χωρίς λέξη βγάζει και της δίνει την παλιάφωτογραφία. Η άλλη την παίρνει και την κοιτάει. Τα χέρια της τρέμουν και ξεσπάσει σε κλάμα. Η γυναίκα από την Αθήνα της πιάνει τα χέρια και τα χαϊδεύει.

Δυο γριές γυναίκες, δυο αδερφές, συναντώνται μετά από σαράντα επτά χρόνια σ' υτή την άθλια αίθουσα με φόντο το τρίο των Γύφτων και με υπόκρουση το «Strangers in the night» και τα «Κύματα του Δουνάβεως».

Ένας Αλβανός μπαίνει λαχανιασμένος, ψάχνοντας με τα μάτια. Η γραβάτα του συμπληρώνει ανορθόγραφα το παλιό γκρίζο κοστούμι και την γκρίζα καμπαρντίνα με τους σηκωμένους γιακάδες. Βλέπει τον Α. και τον ταξιτζή κι έρχεται προς το μέρος τους. Είναι παραγμένος, ζητάει χίλια συγγνώμη. Κάθεται. Πήρε το γράμμα, αλλά δεν κατάλαβε τι είναι αυτό που θέλει ο Α.

Ακούστε, λέει ο Α. «Το 1915 ο ένας από τ' αδέρφια, ο Μίλτος, ήρθε κυνηγημένος εδώ στην Κορυτσά, στο πατρικό σπίτι της μάνας του, κι έμεινε με διαλείμματα ως το τέλος του πολέμου. Είχε μαζί του κάποιο υλικό».

Ό, τι είχαμε, απαντά ευγενικά ο Αλβανός, λίγες φωτογραφικές πλάκες σε καλή κατάσταση που βρέθηκαν στο σπίτι αυτό, μαζί με άλλα βέβαια, παραχωρήθηκαν στη Γιουγκοσλαβία το '48 στο πλαίσιο της συμφωνίας Χότζα-Τίτο για την οικοδόμηση μέτρων εμπιστοσύνης μεταξύ των δυο λαών... Έχει ένα μικρό χαμόγελο. Η φωνή του γίνεται ελαφρώς ειρωνική:

Καταλαβαίνω τη γοητεία που μπορεί ν' ασκεί πάνω σας αυτή η ιστορία. Είναι λίγο σαν παραμύθι... Δυο αδέρφια ξεκινούν από την Αβδέλλα, ένα βλαχοχώρι, χαμένο στα βουνά της χώρας σας, και κάνουν τριγυρίζοντας τα Βαλκάνια ό,τι και οι αδελφοί Λυμιέρ στη Γαλλία περίπου την ίδια εποχή. Αλλά...

Εκείνη τη στιγμή ο Α. βλέπει τις δυο γριές, τις δυο αδερφές, να σηκώνονται χαμένες στο δικό τους κόσμο και να φεύγουν πιασμένες χέρι χέρι, όπως τα κοριτσάκια της φωτογραφίας.

Πού είναι το σπίτι; ρωράει ξαφνικά.

Ο Αλβανός σηκώνεται απρόθυμα:

Να σας πάω, αν και... δεν έχει νόημα. Δυο τοίχοι έμειναν. Κι αυτά...

Ανοίγει ένα πακέτο. Μερικά κομμάτια σπασμένα τζάμια από παλιές φωτογραφικές πλάκες.

Οι τρεις Τσιγγάνοι συνεχίζουν να παίζουν.

Όπως βλέπετε, σχεδόν τίποτα.

ΟΑ. σκύβει και παίρνει στο χέρι ένα κομματάκι τζάμι από παλιά φωτογραφική πλάκα. Το σηκώνει στο λιγοστό φως. Μια θρυμματισμένη φιγούρα των αρχών του αιώνα.

Μπορείς να οδηγήσεις νύχτα; ρωτάει ξαφνικά τον ταξιτζή.

Για πού;

Μπορείς να οδηγήσει νύχτα;

20.

Το ταξί έχει πάρει το δρόμο για τα σύνορα Αλβανίας - Σκοπίων. Χιονοθύελλα και το νυχτερινό τοπίο ομοιόμορφο μέσα στο χιόνι.

Απότομα ο ταξιτζής σταματάει το αμάξι και τραβάει το χειρόφρενο. Παίρνει ένα πακέτο μπισκότα, μασουλάει ένα. ΟΑ. τον κοιτάζει:

Γιατί σταμάτησες; Φοβάσαι;

Ο ταξιτζής γυρίζει απότομα, πειραγμένος:

Εγώ; Εγώ μιλάω με το χιόνι είκοσι πέντε χρόνια. Το χιόνι με ξέρει. Σταμάτησα γιατί το χιόνι είπε όχι. Και το χιόνι πρέπει να το σέβεσαι.

ΟΑ. τον κοιτάζει ανήσυχος. Ο ταξιτζής βγαίνει έξω, στη νύχτα και στο χιόνι. Στο χέρι του κρατάει τα μπισκότα. Κοιτάει τη νύχτα, τους κρυστάλλους που κρέμονται από τα δέντρα και φωνάζει:

Μωρή φύση, μόνη σου είσαι; Μόνοι είμαστε κι εμείς! Πάρε ένα μπισκότο! —και πετάει ένα μπισκότο στο κενό.

Ξαναγυρίζει στο αυτοκίνητο. Στέκει δίπλα στο παράθυρο του Α.: *Ακούσα κάποιον, έναν πελάτη, να λέει ό,τι η Ελλάδα πεθαίνει. Πεθαίνουμε σαν λαός! Κάναμε τον κύκλο μας... τρεις χιλιάδες χρόνια, ανάμεσα σε σπασμένες πέτρες και αγάλματα... και πεθαίνουμε. Εσύ που έζησες έξω τι λες;*

ΟΑ. τον κοιτάζει σιωπηλός.

Ο ταξιτζής ξαναπάει στην άκρη του γκρεμού και στέκει εκεί. Σηκώνει τα χέρια στο πλάι και το σώμα του λικνίζεται σαν να χορεύει ή σαν να υπακούει σε μια εσωτερική τελετουργία.

Αλλά αν είναι να πεθάνει η Ελλάδα, ακούγεται η φωνή του ραγισμένη, ας πεθάνει γρήγορα. Γιατί η αγωνία κρατάει πολύ και κάνει πολύ θόρυβο.

Μπαίνει στο αυτοκίνητο και κάθεται δίπλα στο Α. Βάζει μια κασέτα με μουσική: ένα ηπειρώτικο με κλαρίνο (ή ένα παλιό ταξίμι). Πίνει μια γουλιά από ένα μπουκάλι με τσίπουρο.

Θέλω να γίνουμε φίλοι, λέει στον Α.

Προτείνει το μπουκάλι:

Στο χωριό μου, για να γίνουμε φίλοι, πρέπει να πιούμε απ' το ίδιο ποτήρι και ν' ακούσουμε το ίδιο τραγούδι.

ΟΑ. χαμογελάει. Παίρνει το μπουκάλι. Πίνει.

Σε ταιλαιπώρησα, λέει στον ταξιτζή.

Αυτός σκύβει μπροστά και δείχνει από το παράθυρο:

Βλέπεις εκεί κάτω, τα φώτα; Είναι τα σύνορα: Αλβανία-Σκόπια. Δυο ώρες με τ' αυτοκίνητο, είσαι στο Μοναστήρι. Αν με θέλεις μαζί...

ΟΑ. κοιτάει τα φώτα πέρα:

Όχι. Άσε με στα σύνορα και φύγε. Γύρνα πίσω. Δεν ξέρω... Ίσως χρειαστεί να πάω μακριά.

Σωπαίνουν για λίγο.

Τι ψάχνεις;... Κάτι ψάχνεις, ρωτάει ξαφνικά ο ταξιτζής.

Κάτι που μπορεί και να μην υπάρχει, ψιθυρίζει ο Α.

Σωπαίνει.

Η μουσική στο παγωμένο τοπίο.

21.

Στο λεωφορείο για το Μοναστήρι ανάκατο πλήθος και πολυλογία στην τοπική σλάβικη γλώσσα. Έξω από το παράθυρι τι βαλκανικό τοπίο επαναλαμβάνεται μονότονα.

Το λεωφορείο μπαίνει στο Μοναστήρι. Αφήνει τον Α. κοντά στο ποτάμι. βγαίνει κοιτώντας γύρω, σαν ν' αναζητά κάτι συγκεκριμένο.

Διασχίζει την παλιά πόλη. Με τ' αγγλικά του και με νοήματα προσανατολίζεται. Βρίσκει το σπίτι των αδελφών Μανάκη. Στέκει απέναντι. Σ' αυτό το χαμηλό σπιτάκι πέρασαν τα περισσότερα χρόνια τους τ' αδέρφια.

Η εικόνα του σπιτιού αλλάζει σιγά σιγά, γίνεται ασπρόμαυρη. Τότε η πόρτα ανοίγει κι ένας άντρας βγαίνει. ΟΑ. ξαφνιάζεται. Ο Μίλτος Μανάκης.

(Σημείωση: Το υλικό, παρμένο από ένα ντοκιμαντέρ που γύρισαν οι Γιουγκοσλάβοι το 1956 προς τιμήν του Μίλτου Μανάκη, βρίσκεται τώρα στην Ταινιοθήκη του Βελιγραδίου).

Ο Μίλτος παίρνει το δρόμο προς το ποτάμι. ΟΑ. τον ακολουθεί.

(Σημείωση:Εναλλαγή ασπρόμαυρου - έγχρωμου. Τα πλάνα Μ.Μ., δανεισμένα από το γιουγκοσλαβικό ντοκιμαντέρ, ασπρόμαυρα. Τα πλάνα που αντιστοιχούν στον Α. έγχρωμα).

Ο Μίλτος σταματά ξαφνικά, σαν να καταλαβαίνει πως τον ακολουθεί ο Α. Γυρίζει και προχωρεί προς το μερόσ του. Στέκει κοντά του, χαμογελάει. Λέει:

Αρχές του 1904, μ' επιμονή του Γιαννάκη, φύγαμε απ' τα Γιάννενα. Το φωτογραφείο μας δεν πήγαινε καλά. Είχαμε μείνει στα Γιάννενα έξι χρόνια. Ήρθαμε εδώ στο Μοναστήρι. Πάλι δεν ήταν εύκολα. Έλληνες, Βλάχοι, Σλάβοι, Άλβανοί, Εβραίοι, Τούρκοι, Γύφτοι... Για να τα βγάλουμε πέρα οικονομικά, χρειάστηκε πολλές φορές να φτάσουμε στο Θεό, αλλά στη διαδρομή χρειάστηκε να μας φαν οι αγγέλοι. Κι έπειτα στο Μοναστήρι μαζεύτηκαν λίγο μετά όλοι οι πόλεμοι. Βαλκανικοί.... Παγκόσμιος...

Περπατούν μαζί στον κεντρικό δρόμο της πόλης με τα παλιά αρχοντικά.

Αυτός ο δρόμος, λέει ο Μίλτος είδες όλους τους στρατούς της Ευρώπης. Και κάθε φορά άλλαζε όνομα. Τώρα ονομάζεται όδος Στρατάρχη Τίτο. Εμείς όμως τον λέμε δρόμο των Τετρακοσίων Πιάνων. Ακούς;

Μια παράξενη συμφωνία από άπειρα πιάννα αρχίζει τότε ν' ακούγεται καθώς προχωρούν. Κάθε πιάνο και διαφορετικό μουσικό κομμάτι.

Είναι τα κορίτσια της πόλης. Όλα τ' απογεύματα... Κάθε σπίτι κι ένα πιάνο. Κάθε πιάνο κι ένα κορίτσι...

ΟΑ. αφήνεται στη μαγεία αυτής της ανορθόδοξης συμφωνίας που τυλίγει το δρόμο και τα παλιά αρχοντικά. Ο περίπατος (Σημείωση: Τα πλάνα Μανάκη πάντα σε ασπρόμαυρο εποχής.) μοιάζει με ξενάγηση στο Μοναστήρι του τότε, στη ζωή του τότε και στις προσπάθειές τους.

Εδώ, λέει ο Μίλτος δείχνοντας ένα κενό ανάμεσα στα κτίρια, μετά τον Πρώτο Μεγάλο Πόλεμο, όταν ο Γιαννάκης γύρισε από την εξορία στη Φιλιππούπολη, στήσαμε και το πρώτο σινεμά... την πρώτη αίθουσα... Νοικιάσαμε μια ηλεκτρογεννήτρια, μια μηχανή προβολής από έναν πλανόδιο και μια ταινία. Φέραμε κι έναν μηχανικό από τη Θεσσαλονίκη... Η ταινία που δείξαμε στην πρεμιέρα, το "Ρεν -τεν-τεν", ήταν σε άθλια κατάσταση. Το ενώναμε με καρφίτσες. Στο πέτο του σακακιού του ο μηχανικός είχε πάνω από εκατό καρφίτσες. Έμοιαζε με ράφτη. Το κοινό φώναζε: "Πάνω, Μανάκη... Κάτω, Μανάκη..." Οι μουσικοί που είχαμε νοικιάσει τα χάνανε. Κοβόταν και το λουρί. Τότε με το ένα χέρι γυρίζαμε τη μανιβέλα και με το άλλο μαζεύαμε την ταινία στον κάτω τροχό...

Σιγά σιγά έστρωνε η δουλειά, αλλά... χρέη ως το λαιμό. Μας πήρανε το σινεμά. Το ξαναπήραμε πίσω. Και πάλι τα ίδια. Μια κλαίγαμε, μια γελάγαμε. Ως το '39, λίγο πριν ξεσπάσει ο Δεύτερος Μεγάλος Πόλεμος, που κήκε... Πήρε φωτιά η ταινία, μια κωμωδία με το Σαρλώ, και πάει...

Ένας Γύφτος σε ασπρόμαυρο, χτυπώντας ένα μεγάλο τύμπανο, περνάει και μπαίνει στο διπλανό σοκάκι... Ταμ-τατάμ-τατάμ... Σταματάει για να φωνάξει με τραγουδιστή φωνή:

Ρεν-τεν-τεν

Και το πρώτο φιλμ

Στο Μανάκη δείτε

Να ευχαριστηθείτε.

22.

Excuse me, ακούγεται απρόσμενα μια γυναικεία φωνή.

ΟΑ. ξυπνάει από την ονειροπόλησή του. Βρίσκεται μέσα στο σπίτι, στο μικρό σαλόνι του σπιτιού, που είναι γεμάτο φωτογραφίες και θυμήματα των αδελφών Μανάκη.

Η κοπέλα που του έχει μιλήσει είναι η ίδια με τη γυναίκα της Φλώρινας αλλά πολύ πιο νέα. Ξεναγεί ένα γκρουπ στο σπίτι-μουσείο.

ΟΑ. παραμερίζει να περάσουν η κοπέλα και το γκρουπ. Η κοπέλα φαίνεται ξαφνιασμένη. Γυρίζει και τον κοιτάζει. Το γκρουπ προχωρεί στο βάθος σχολιάζοντας. Η κοπέλα έπειτα από στιγμιαίο δισταγμό ξαναγυρίζει κοντά του.

Τι ψάχνετε; ρωτάει στ' αγγλικά. Ποιος είστε;

Έχω αναλάβει την επιμέλεια, για λογαριασμό της Ταινιοθήκης της Αθήνας, ενός ντοκιμαντέρ για τους Μανάκη.

Τα μάτια της τον κοιτούν ερωτηματικά. Πάει να φύγει. Την κρατάει η φωνή του:

Δεν ξέρω αν έχετε σχέση με την Ταινιοθήκη στα Σκόπια. Δεν μπόρεσα να κάνω επαφή από την Αθήνα. Υπάρχουν κάποια ανεμφάνιστα μέτρα φιλμ των αδελφών που ψάχνω. Κάποια κουτιά...

Η κοπέλα είναι ψυχρή. Φεύγει προς το γκρουπ που άφησε, χωρίς να του απαντήσει.

Δεν προσπαθώ ν' αποδείξω τίποτα, να αυτό φοβάστε! φωνάζει προς το μέρος της ο Α. εκνευρισμένος.

23.

Λίγο μετά παίρνει το τρένο για το Σκόπια. Νυχτώνει. Ο μονότονος ήχος από τις ράγες του τρένου.

Βγαίνει στο διάδρομο να καπνίσει ένα τσιγάρο. Τότε από το βάθος βλέπει την κοπέλα με το γκρουπ να 'ρχονται προς το μέρος του. Κάνει στη άκρη για να περάσουν. Η κοπέλα περνάει χωρίς να τον κοιτάξει και εγκαθιστά στα διπλανά κουπέ το γκρουπ. Ο Α. ακουμπάει στο τζάμι.

Έπειτα από λίγο η κοπέλα βγαίνει. Στέκει στο παράθυρο που βρίσκεται μπροστά της και κοιτάζει έξω. Βγάζει ένα τσιγάρο.

Ψάχνει για φωτιά. ΟΑ. βγάζει τον αναπτήρα του και προχωρεί προς το μέρος της. Της δίνει φωτιά. Μένουν για λίγο αμίλητοι. Γυρίζει και την κοιτάζει.

Κοιτάζτε, λέει με ένταση. Το '39 καίγεται στο σινεμά που είχανε στο Μοναστήρι. Χωρίζουν. Ο Γιαννάκης εγκαθίσταται στη Θεσσαλονίκη και ο Μίλτος μένει κρατώντας όλο το υλικό. Το '54, με το θάνατο του Γιαννάκη, ο Μίλτος πουλάει στην τότε γιουγκοσλαβική κυβέρνηση το υλικό που αργότερα παραχωρείται στην Ταινιοθήκη στα Σκόπια. Το έρωτημα είναι: Μαζί μ' αυτό και τ' ανεμφάνιστα;

Ένας από το γκρουπ βγαίνει στο διάδρομο και φωνάζει την κοπέλα. Εκείνη φεύγει προς το μέρος του και χάνεται σ' ένα κουπέ.

Ο Α. πετάει το τσιγάρο του έξω και μένει να κοιτάει το νυχτερινό τοπίο που φεύγει γρηγόρα.

Έπειτα από λίγο η κοπέλα ξαναγυρίζει και ακουμπάει στο παράθυρο πλάι του σιωπηλή. Το τρένο σφυρίζει. Σωπαίνουν. Η κοπέλα μοιάζει απορροφημένη απ' το νυχτερινό τοπίο που περνάει γρήγορα.

Με λένε Κίρα, λέει.

Μια μικρή σιωπή κι έπειτα σαν να παίζει:

Δε με λένε Κίρα, με λένε Καλή.

ΟΑ. την εγκαταλείπει και μπαίνει στο κουπέ. Η κοπέλα έρχεται και κάθεται απέναντί του.

Είχα έναν πατέρα από την Κρήτη, λέει σαν να δικαιολογείται, «που χάθηκε στην Αυστραλία».

ΟΑ. σκύβει μπροστά:

Οι αδελφοί Μανάκη προσπάθησαν φωτογραφίζουν και κινηματογραφώντας να καταγράψουν μια νέα εποχή, έναν καινούριο αιώνα. Πρόσωπα και γεγονότα μέσα στ' αναβράζοντα Βαλκάνια για εξήντα και περισσότερα χρόνια. Δεν πολυεξέταζαν ποιοι ήταν φίλοι και ποιοι εχθροί, τι προερχόταν από τη δικιά τους ράτσα και τι όχι, που ανήκε πολιτικά ο ένας ή ο άλλος.

Μοιάζει να διαβάσει κείμενο. Η κοπέλα γελάει και συνεχίζει το κείμενο μαζί του. Έπειτα, όπως αυτός σταματάει, τελειώνει το κείμενο μόνη της:

Κινούνταν αδιάκοπα μέσα στην καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτυπώνοντας τα πάντα: τοπία, γάμους, έθιμα, πολικές αλλαγές, πανηγύρια, επαναστάσεις, μάχες, επίσημες τελετές, σουλτάνους, βασιλείς, πρωθυπουργούς, δεσπότες και επαναστάτες.

ΟΑ. χαμογελάει όπως εκείνη. Συμπληρώνει σαν να υπογραμμίζει:

Το έργο τους αντανάκλα τις αντιφάσεις, τις αντιθέσεις και τις συγκρούσεις σ' αυτή την περιοχή. Σωπαίνουν, τα βλέμματά τους διασταυρώνονται επίμονα.

Δεν απάντησες, λέει ο Α., για πρώτη φορά στον ενικό. Μια αναγγελία. Φτάνουν στον σταθμό των Σκοπίων. Εκείνη σηκώνεται απότομα σαν να θυμήθηκε το γκρουπ. Σταματά στην πόρτα να τον κοιτάξει μια στιγμή:

Εδώ στα Σκόπια έχουμε όλο το υλικό, εκτός απ' αυτό που ζητάς.

Έπειτα χάνεται στο διάδρομο. ΟΑ. σηκώνεται να την προφτάσει.

24.

Το τρένο έχει σταματήσει. Το γκρουπ κατεβαίνει. Πίσω τους η κοπέλα. Ο Α. την πιάνει από το μπράτσο τη στιγμή που κατεβαίνει το τελευταίο σκαλί:

Αν τα είχατε εσείς τα κουτιά, θα μου το 'λεγες;

Το βλέμμα της κοπέλας είναι ταραγμένο. Η φωνή της γίνεται ξαφνικά βραχνή:

Ναι.

Ναι;

Το ξέρεις, ναι.

Μένουν μια στιγμή να κοιτάζονται.

Τώρα ναι.

Κατεβαίνει και γυρίζει να τον κοιτάξει.

Αυτός στέκει στο σκαλί της πόρτας του βαγονιού με το πόδια μετέωρο. Η κοπέλα αποχαιρετά γρήγορα το γκρουπ και γυρίζει και τον κοιτάζει ακόμα μια φορά.

Ο θόρυβος του σταθμού. Το πήγαιν' έλα των ταξιδιωτών.

«Δε θα κατέβεις: Είμαστε στα Σκόπια. Δες θα επιβεβαιώσεις την πληροφοροφία που σου έδωσα;»

Η φωνή της τρέμει ελαφρά.

Σε πιστεύω, λέει ο Α. Κι όπως η κοπέλα τον κοιτάζει ταραγμένη, επαναλαμβάνει: Σε πιστεύω.

Μια αναγγελία από τα μεγάφωνα του σταθμού.

Πού πας; Το τρένο πάει στο Βουκουρέστι.

ΟΑ. προσπερνά την ερώτηση:

Θα σου πω μια ιστορία...

Η κοπέλα κάνει ένα μικρό βήμα προς το βαγόκι.

Ψάχνοντας το χώρο για μια ταινία, αρχίζει ο Α., βρέθηκα στη Δήλο. Καλοκαίρι. Πρόπερσι. Ο ήλιος άσπριζε τις αρχαίες πέτρες. Περπάτησα ανάμεσα στα ερείπια. Θρυμματισμένα μάρμαρα και κολό'νες. Μια σαύρα έντρομη έτρεξ να κρυφτεί κάτω από μια επιτύμβια πλάκα...

Ένα βραχνό σφύριγμα. Η μηχανή του τρένου αρχίζει να παίρνει στροφές. Το τρένο ετοιμάζεται να ξεκινήσει. ΟΑ. ανεβάζει τη φωνή του να καλύψει το θόρυβο:

...Το τραγούδι των κρυμμένων τζιτζικιών, μονότονο, τόνιζε τη μοναξιά του τοπίου...

25.

Δήλος. ΟΑ. με καλοκαιρινό κοντομάνικο πουκάμισο περπατάει ανάμεσα στα ερείπια της πανάρχαιας πολιτείας. Ακούγεται η φωνή του:

...Τότε άκουσα ένα τρίξιμο, έναν ήχο βαθύ, σαν ν' άνοιγε η γη. Σήκωσα τα μάτια και είδα πάνω στο λόφο μια γέρικη ελιά να γέρνει...

Σ' ένα χαμηλό λόφο εκεί πιο πέρα μια ελιά, μοναδικό δέντρο, τεράστια, γέρνει και πέφτει στη γη πεθαίνοντας.

26.

Το τρένο ξεκινάει σιγά σιγά. Η κοπέλα αρχίζει να περπατάει στην πλατφόρμα ακολουθώντας το τρένο. ΟΑ. σχεδόν φωνάζει:

«...Ένα αρχαίο κεφάλι, μια προτομή του Απόλλωνα, βγήκε από το τραύμα που άφησε η ρίζα της ελιάς και κύλησε...»

27.

Ένα μαρμάρινο κεφάλι αναδύεται απ' τη γη και αργά, σχεδόν σε slow-motion, κατακυλάει, διασχίζει την αρχαία πόλη και, φτάνοντας στη θάλασσα, σπάει στο πέλαγο σε κομμάτια, που βυθίζονται αργά στο νερό.

28.

Το τρένο αναπτύσσει σιγά σιγά ταχύτητα. Ακόμα ένα σφύριγμα. Τότε η κοπέλα, που δεν έχει ξεκολλήσει τα μάτια της από πάνω του, αρχίζει να τρέχει, προφταίνει το βαγόκι κι αρπάζεται από τη χειρολαβή της πόρτας. Της δίνει το χέρι να στηριχτεί και την ανεβάζει. Η κοπέλα ανασαίνει γρήγορα λαχανιασμένη. Τα πρόσωπά τους είναι πολύ κοντά.

...Προχώρησα, συνεχίζει με ένταση ο Α. και το στόμα του αγγίζει αθέλητα τα μαλλιά της, από το περιστύλιο των λεόντων και το περιστύλιο των φαλλών, σε μια μικρή αγκαλιά γης, όπου σύμφωνα με την παράδοση γεννήθηκε ο Απόλλωνας.

29

ΟΑ. περνάει το περιστύλιο των φαλλών και βρίσκεται μπροστά σε μια λιμνούλα μ' ένα μοναδικό φοίνικα. Πέρα το ανοιχτό πέλαγο. Στέκει, σηκώνει μια φωτογραφική μηχανή Polaroid και τραβάει. Έκπληκτος διαπιστώνει ότι η φωτογραφία που τράφηξε είναι αρνητική, δεν έχει γράψει. Μετακινείται ταραγμένος και ξανατραβάει.

30.

Το τρένο που φεύγει. Το τοπίο που περνά γρήγορα. Κι η κοπέλα μπροστά του ακόμα λαχανιασμένη.

Τίποτα, λέει ο Α. Εικόνες αρνητικές του κόσμου, σαν να μην είχα βλέμμα. Αρχισα να τραβάω τη μια φωτογραφία πίσω από την άλλη. Οι ίδιες μαύρες τρύπες. Ο ήλιος έγερνε στη θάλασσα σαν ν' αποσυρόταν...

Σωπαίνει. Τα μάτια της πάνω στα δικά του επίμονα. Την τραβάει πάνω του ξαφνικά και φιλιώνται παθιασμένα. Τον παίρνει από το χέρι και τον τραβά στην άκρη του βαγονιού παράφορη. Ο Α. αφήνεται σ' αυτό το ξαφνικό πάθος.

Ακούγεται μια πόρτα ν' ανοίγει. Κάποιος έρχεται από το διπλανό βαγόκι. Η κοπέλα τον τραβάει να φύγουν. Περνούν το διάδρομο, ψάχνοντας απεγνωσμένα για ένα χώρο απομόνωσης. Βρίσκουν μια γωνιά φιλική. Είναι κι οι δυο λαχανιασμένοι.

Βυθιζόμουν στο σκοτάδι, λέει ο Α. κι η φωνή του έχει μια αγωνία. Αρπάχτηκα από την πρόταση της Ταινιοθήκης... Αναζητούσα διέξοδο... Τότε ανακάλυψα την ύπαρξη των τριών κουτιών που κανένας δεν ανέφερε... Προσπάθησα να το ξεπεράσω και να συνεχίσω... Αδύνατον...

Σταματάει να πάρει αναπνοή.

Τρία κουτιά, ίσως ένα φιλμ... ανεμφάνιστο. Ίσως το πρώτο. Το πρώτο βλέμμα. Ένα χαμένο βλέμμα, μια χαμένη αθωότητα. Μου έγινε έμμονη ιδέα. Σαν να ήταν δικό μου το υλικό. Το δικό μου πρώτο χαμένο βλέμμα.

Ένα σφύριγμα του τρένου. Απ' το megάφωνο μια αναγγελία ότι πλησιάζουν τα σύνορα με τη Βουλγαρία.

Ένας Βούλγαρος τελωνειακός μπαίνει. Παίρνει το διαβατήριό της κοπέλας και το επιστρέφει αμέσως. Στο διαβατήριό του Α. σταματάει. Το κοιτάει.

Θα πρέπει να με ακολουθήσετε, λέει, «για έναν έλεγχο».

ΟΑ. ανήσυχος και η κοπέλα τον ακολουθούν στο διάδρομο.

31.

Το τρένο σταματάει. Ο τελωνειακός ανοίγει την πόρτα και τους κατεβάζει.

32.

Λίγο πιο πέρα, μέσα στο σκοτάδι, τα φώτα των συνόρων με τη Βουλγαρία. Προχωρούν να περάσουν, ακολουθούμενοι από τον τελωνειακό του τρένου. Η κοπέλα δείχνει το διαβατήριό της. Περνάει αμέσως και τον περιμένει. Ο τελωνειακός που κρατάει το διαβατήριό του Α. ψάχνει τα χαρτιά του. Καλεί έναν αξιωματικό. Ο αξιωματικό ζητάει από τον Α. να τον ακολουθήσει στο φυλάκιο. Αυτός παραξενεμένος και ανήσυχος υπακούει.

33.

Μπαίνουν σ' ένα βρώμικο δωμάτιο. Μοναδικό έπιπλο μια καρέκλα. Ο αξιωματικός του δείχνει την καρέκλα. Βγαίνει και τον αφήνει μόνο. Ένας άντρας μπαίνει αμέσως μετά, ντυμένος αρχές του αιώνα, με δυο στρατιώτες. Κρατάει κάτι χαρτιά. Δίνει μια εντολή στους στρατιώτες. Αυτοί σηκώνουν τον Α. όρθιο. Τον ψάχνουν βουβά και μεθοδικά. Τελειώνουν τη σωματική έρευνα και βγαίνουν από το δωμάτιο αμίλητοι όπως ήρθαν.

Ο ανακριτής -γιατί αυτό μοιάζει να είναι- συμβουλευέται τα χαρτιά που κρατάει στα χέρια του. Μια γυναίκα μπαίνει και στέκεται όρθια πλάι στον ανακριτή. Ο ανακριτής διαβάζει και η γυναίκα μεταφράζει στα ελληνικά:

Εν Μοναστηρίω, 7 Ιανουαρίου 1915. Έπειτα από καταγγελίαν του Ιβάν Μαλέφσκι, κρεοπώλου, εις την οικίαν των αδελφών Γιαννάκη και Μίλτου Μανάκη ή Μανάκια, φωτογράφων κινήματογραφιστών, ανακαλύφθη υπό ημετέρων οργάνων της στρατιωτικής αστυνομίας ικανοί ποσότητες όπλων και εκρηκτικών. Εικάζεται ότι θα εχρησιμοποιούντο εις επιθέσεις και δολιοφθοράς κατά του βουλγαρικού και του συμμάχου γερμανικού στρατού από ομάδα τρομοκρατών-αναρχικών συνδεδεμένων με την οργάνωσιν Fédération, η οποία εδρεύει εις την Θεσσαλονίκην. Το στρατοδικεϊόν του Πρώτου Συντάγματος Πεζικού του βουλγαρικού στρατού, συνελθόν πάραυτα, κατεδίκασεν εις θάνατον ερήμην τους αδελφούς Γιαννάκην και Μίλτον Μανάκη ή Μανάκια και διέταξε την κατάσχεσιν του φωτογραφικού και κινήματογραφικού υλικού το οποίο ευρέθη εις την οικίαν και το εργαστήριόν των. Εντέλλονται τα αρμόδια όπως προβούν πάραυτα εις αναζήτησιν, σύλληψιν και τιμωρίαν των ενόχων, συμφώνως τη αποφάσει.

Ο ανακριτής σηκώνει το κεφάλι του και κοιτά τις σκιές στο ταβάνι που παίζουν από τον αέρα:
Ο αδερφός σου ο Μίλτος φάνηκε πιο έξυπνος. Πρόλαβε κι έφυγε στην Αλβανία.

Η γυναίκα μεταφράζει στα ελληνικά. ΟΑ. αντιδρά έκπληκτος:

Δεν καταλαβαίνω.

Ο Ανακριτής χαμογελά ειρωνικά. Σηκώνεται όθριος. Πηγαίνει στην πόρτα. Την ανοίγει και κάνει νόημα σε κάποιους έξω.

Δυο στρατιώτες μπαίνουν. Αρπάζουν τον Α.

Κάνετε λάθος! φωνάζει απεγνωσμένα ο Α.

Οι στρατιώτες τον βγάζουν έξω τραβώντας τον.

34.

Τον οδηγούν σ' ένα χωράφι πιο πέρα. Του δένουν τα μάτια. Ακούει τα γεμίσματα των όπλων ενός εκτελεστικού αποσπάσματος. Τη φωνή ενός αξιωματικού:

Επί σκοπόν!

Δεν καταλαβαίνω! φωνάζει έκπληκτος ο Α.

Ξαφνικά ένα τρέξιμο από μπότες. Μια σιωπή. Κι έπειτα η φωνή ενός άντρα σε επίσημο τόνο:

Εν ονόματι της αυτού μεγαλειότητος του βασιλέως Φερδινάνδου της Βουλγαρίας, η καταδίκη εις θάνατον του Γιαννάκη Μανάκη η Μανάκια, κατοίκου Μοναστηρίου, μετατρέπεται σε εξορία στην πόλη Φιλιππούπολη της Βουλγαρίας, μέχρι το τέλος του πολέμου.

Σιωπή. Σαν ν' άδειασε ο χώρος. ΟΑ. φέρνει το χέρι του στο μπαντάζ που του κλείνει τα μάτια. Το αφαιρεί αργά.

35.

ΟΑ. προχωρεί προς το τελωνείο. Ο τελωνειακός του δίνει το διαβατήριό του.

Πού πάτε; ρωτάει.

Φιλιππούπολη, λέει αφηρημένα.

Plovdiv, διορθώνει ο αξιωματικό αυστηρά. Plovdiv...

ΟΑ. ξαναβρίσκει την κοπέλα να τον περιμένει μετά τα σύνορα. Τον παίρνει απ' το χέρι:

Τι έκανες τόση ώρα;

Είπα Φιλιππούπολη; αναρωτιέται έκπληκτος, σαν να μην είχε μιλήσει ο ίδιος αλλά κάποιος άλλος.

Βουκουρέστι... Φιλιππούπολη... Πού πας; ρωτάει η κοπέλα κι η φωνή της τρέμει.

ΟΑ. γυρίζει και κοιτάζει τ' αυτοκίνητα που περνάνε. Τα αναμμένα τους φώτα διασταυρώνονται με τα φώτα άλλων φορτηγών, που έρχονται να περάσουν τα σύνορα.

Ο Γιαννάκης, λέει ο Α. με παράξενη φωνή, ερχόταν εδώ τα χρόνια της εξορίας κάθε μέρα και κοίταζε αυτό το ποτάμι τον Έβρο, που χύνεται στο Αιγαίο.

Ποιο ποτάμι; Δεν καταλαβαίνω.

Η φωνή της ψίθυρος:

Δεν ξέρω τι μου συμβαίνει.

Ακουμπάει πάνω του:
Άγγιξέ με και σώσε με!

36.

Το τρένο ταξιδεύει αγκομαχώντας στο βουλγαρικό τοπίο. ΟΑ. γερμένος πίσω με κλειστά τα μάτια. Δίπλα του η κοπέλα χλωμή. ΟΑ. μοιάζει αλλού. Ψιθυρίζει αργά στους σταθμούς τον ένα με τα τον άλλο, σαν να σημαδεύει το χρόνο ή σαν να ανακαλεί κάτι χαμένο.

Sofia... Novi-Iskar... Svoge... Mezdra... Cerven... Brjag... Plaven... Nikopol... Γέφυρα του Δούναβη... σύνορα.

Ξαφνικά η κοπέλα:

Γιατί στο Βουκουρέστι;

Την κοιτάζει έκπληκτος, σαν να ξυπνάει από όνειρο.

Ένας Ρουμάνος τελωνειακός μπαίνει.

Διαβατήρια. Βίζα. Φεύγει. ΟΑ. ξαναγέρνει πίσω:

...Turnu-Măgurele... Rosiori de Verde...Βουκουρέστι.

Σαν να σημαδεύει το χρόνο.

37.

Πρωί φτάνουν στο Βουκουρέστι. ΟΑ. κατεβαίνει τα σκαλιά του Τρένου με μια περίεργη συγκίνηση στο πρόσωπο. Κόσμος πηγαίνει κι έρχεται. Η κοπέλα περπατάει πλάι του ενυπωσιασμένη από την αλλαγή του:

Τι έχεις;

ΟΑ. προχωρεί σαν να συναντά ένα χώρο μνήμης:

Στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας, στις αρχές του 1905, μάθαμε... μάθαμε...

38.

Περπατώντας έχουν βγει έξω από το σταθμό. Αραιά αυτοκίνητα, σκοτεινές φιγούρες οι περαστικοί μέσα στο χιόνι.

...ότι στην Αγγλία και τη Γαλλία πουλάνε μηχανές για το γύρισμα ζωντανών φωτογραφιών. Αυτή η είδηση...

Πρόσχημα, του διακόπτει η κοπέλα. *Πρόσχημα...*

ΟΑ. σταματάει. Κοιτάζει πέρα αμήχανος. Η πόλη. Οι δρόμοι. Η παλιά κεντροευρωπαϊκή πρωτεύουσα. μένει έτσι ακίνητος για λίγο.

Πάλι η κοπέλα:

Γιατί ήρθαμε εδώ; Γιατί ήρθες;

ΟΑ. δε σταματάει. Κάνει στροφή και ξαναπαίρνει το δρόμο για το σταθμό.

Αφού ήξερες, συνεχίζει εκείνη, ότι οι Ρουμάνοι δεν πήρανε ποτέ το υλικό από τους Βούλγαρους. Μεσολάωσα η ρήξη... έτσι δεν είναι; Η ρήξη με τη Βουλγαρία... όταν η Ρουμανία πέρασε ξαφνικά στον πόλεμο με το μέρος των Αγγλογάλλων...

Τα βήματά μου... με φέρανε, ψελλίζει ο Α. χαμένος.

Προχωρούν αμίλητοι. ΟΑ. αφαιρείται ολοένα και περισσότερο. Μοιάζει αλλού. Κοιτάζει γύρω. Παρασύρεται από κάποιους ήχους, ψιθυρίζει το όνομα κάπου δρόμου. Οι περαστικοί χάνονται και φαίνονται σαν σκιές. Κάποια στιγμή μια νέα γυναίκα προσπερνάει τον Α. Το ντύσιμό της παράξενο. Θυμίζει δεκαετίας του '40. ΟΑ. ξαφνιάζεται. Προσπαθεί να δει καλύτερα. Η γυναίκα κάτι του θυμίζει. Έχει την κομψότητα ενός άλλου καιρού. Περπατάει βιαστικά με την πλάτη σ' αυτόν. ΟΑ. ταχύνει το βήμα του, αφήνοντας πίσω την κοπέλα. Πλησιάζει τη γυναίκα. Εκείνη γυρίζει και του χαμογελάει.

Μητέρα, τι θέλεις εσύ εδώ; λέει ο Α. με έκπληξη.

Η γυναίκα μοιάζει να μην έχει ακούσει την ερώτηση:

Βιάσου, μας περιμένουν στηνΚωνσταντζα... Πρόσεχε τις λάσπες..., του λέει όπως θαμίλαγε σ' ένα παιδί.

Περπατούν τώρα πλάι πλάι.

Μητέρα, λέει ο Α. απολογητικά, με συγχωρείς που δεν ήρθα στην κηδεία σου. Έλειπα σε ταξίδι πάλι. Όμως έκλαψα πολύ. Μου 'λειψες πολύ... Μου λείπεις πολύ...

«Θα 'ναι όλοι μαζεμένοι στο σπίτι μας, να περιμένουν...»

ΟΑ. μοιάζει χαμένος.

Έλα, καθυστερείς, τον μαλώνει η γυναίκα και τον παίρνει από το χέρι.

39.

Σταματούν στη στάση ενός λεωφορείου. Η ατμόσφαιρα έχει αλλάξει. Ντύσιμο των ανθρώπων, ντεκόρ. Μες στο λεωφορείο η γυναίκα συνεχίζει να φλυαρεί. Οι άνθρωποι δίπλα τους στρατιωτικοί και πολίτες εκείνης της εποχής. Ένα κομμάτι ρωσικά στρατιωτικά αυτοκίνητα της εποχής του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου περνάει τραγουδώντας.

Κατιούσα.

Κοιμήσου γιατί θα ξευχτίσουμε. Έρχεται απόψε, λέει τρυφερά η γυναίκα.

Τον κοιμίζει στην αγκαλιά της.

39α.

Φτάνουν στην Κωνσταντζα σούρουπο. Το λιμάνι και η Μαύρη θάλασσα ανεξιχνίαστη. ΟΑ. σταματά μια στιγμή να κοιτάζει πέρα τη θάλασσα συγκινημένος.

Η Μαύρη θάλασσα, ψιθυρίζει.

Ποτέ μου δεν αγάπησα αυτή τη θάλασσα τη σκοτεινή σαν τ' όνομά της, λέει η μητέρα του και τον παίρνει από το χέρι να βιάσει το βήμα του. Νοσταλγούσα πάντα την άλλη... τη δική μας... τη φωτεινή... Το Αιγαίο.

40.

Προχωρώντας προς την ελληνική συνοικία με τα παλιά αρχοντικά διασταυρώνονται με στρατιώτες του Κόκκινου Στρατού της εποχής του πολέμου κι έπειτα μ' ένα πλήθος που γιορτάζει έξαλλα. Περνάνε ένα δάσος από κόκκινες σημαίες ρωσικές και ρουμανικές ανακατωμένες.

41.

Μπαίνουν σ' ένα σπίτι. Μια Ρουμάνα υπηρέτρια παίρνει το παλτό και το καπέλο της μητέρας και μια γριά αγκαλιάζει τον Α.:

Επιτέλους! Πώς σου φάνηκε το Βουκουρέστι, αγόρι μου;

Η γιαγιά, ψιθυρίζει ο Α. έκπληκτος, συγκινημένος.

Μπαίνουν στο σαλόνι. Γύρω από ένα τραπέζι στρωμένο γιορταστικά ο Α. βλέπει όλη την οικογένειά του. Οι περισσότεροι νεκροί πια ή χαμένοι. Ένας γέρος αναπηδών στην καρέκλα του:

Α, ήρθατε!

Φοβόμουνα πως δε θα τον προλάβω, λέει η μητέρα φιλώντας δεξιά κι αριστερά τους παρευρισκόμενους.

Ο παππούς, ο θείος Βαγγέλης, ψιθυρίζει ο Α.

Παραμονή Πρωτοχρονιάς δεν ήταν πάλι τότε που τον πήρανε, Κατερίνα; ρωτάει η θεία Εύα φιλώντας την.

Από τ' άλλα στρατόπεδα ελευθερώθηκαν πριν καιρό, παρατηρεί ο θείος Βαγγέλης.

Μόνο απ' το Μασουτχάουζεν αργήσανε, συμπληρώνει η θεία Τζένη.

Η θεία Εύα, η θεία Τζένη από τη Βράιλα, ο θείος Νίκος από το Γαλάτζι... συνεχίζει ψιθυρίστα ο Α. Τα κορίτσια... όλη η οικογένεια.

Τον τριγυρίζουν τα κορίτσια.

Τι είδες! Τι είδες; Λέγε.

Η μητέρα φαίνεται ανυπόμονη.

Εκείνη τη στιγμή ανοίγει απότομα η πόρτα και μπαίνει ορμητικά ένας ξάδερφος.

Έρχεται, λέει στη μητέρα.

Κινητοποίηση γενική. Η μητέρα τρέχει στην πόρτα. Περιμένει τρέμοντας.

Έπειτα από λίγο ένας άντρα ρακένδυτος εμφανίζεται. Στέκει μπροστά του χαμογελώντας τρυφερά.

Δε θα φιλήσεις τον πατέρα σου; ρωτάει τον Α. η μητέρα του. Ο ρακένδυτος άντρας τον κλείνει στην αγκαλιά του.

Πατέρα, ψιθυρίζει ο Α. με υγρά μάτια, πώς πέρασε ο καιρός...

Ο πατέρας τραβιέται και καμαρώνει το γιο του. Γυρίζει στη γυναίκα του που προσπαθεί να κρατήσει τα δάκρυά της:

Μεγάλωσε, ψήλωσε... Έχει τα μάτια σου.

Μια μπουκάλια κρασί ανοίγει με θόρυβο. Δυο ποτήρια γεμάτα, για τον πατέρα και τη μητέρα πρώτα.

Καλή χρονιά! Ευτυχισμένο το 1945! φωνάζει ο ξάδερφος Στράτος.

Κατερίνα, λέει ο ρακένδυτος άντρας. Ξέχνα ό,τι έγινε. Ας πούμε ότι αυτή η ανθρωποθυσία, τα εκατομμύρια νεκρών, τα στρατόπεδα, ο παραλογισμός, δεν ήταν παρά ένα κακό όνειρο. Ο άνεμος της ελευθερίας σαρώνει την Ευρώπη. Παντού είδα το πλήθος να τραγουδάει. Ένας καινούργιος κόσμος ανατέλλει, Κατερίνα!

Μια όμορφη ξανθιά ξαδέρφη κάθεται στο πιάνο. Βαλς. Η μητέρα του Α. αγκαλιάζει τον πατέρα του κι ανοίγουν το χορό κάτω από τη χαρούμενη επιδοκιμασία των άλλων. Ο χορός γενικεύεται. Αποχαιρετισμός του παλιού, υποδοχή του καινούριου χρόνου. Οι άντρες χορεύοντας αλλάζουν ντάμες και η μητέρα παίρνει τον Α. απ' το χέρι:

Δεν επιτρέπεται να μην ξέρεις!

Του μαθαίνει τα βήματα τους βαλς:

Ένα, δύο, τρία...

Γελούν όλοι. Γελά κι ο Α. συγκινημένος.

Χαμένος κόπος, μητέρα! Δεν έμαθα ποτέ βαλς, ψιθυρίζει.

Για λίγο αφήνονται στο ρυθμό με ευτυχισμένα πρόσωπα.

Ευτυχισμένο το 1946. Το 1947. Όχι το 1947... Τότε δεν άρχισαν όλα; ψιθυρίζει ο Α. Αυτό που ονόμασαν μεγαλειώδη πορεία του ρουμανικού λαού προς το σοσιαλισμό; Οι ελπίδες, η ευφορία κι έπειτα ο πρώτος φόβος. Οι πρώτες διώξεις. Η σύλληψη του θείου Βαγγέλη από το νέο σταλινικό καθεστώς... το φθινόπωρο των μειονοτήτων...

Ανοίγει η πόρτα, μπαίνουν δυο Ρουμάνοι αστυνομικοί με πολιτικά, πλησιάζουν το θείο Βαγγέλη ενώ χορεύει, τον συλλαμβάνουν, τον παίρνουν μαζί τους.

Καλή χρονιά! Ευτυχισμένο το 1948! φωνάζει ο θείος Βαγγέλης καθώς τον παίρνουν.

Η θεία Εύα βάζει τα κλάματα. Η μητέρα πέφτει στην αγκαλιά του άντρα της:

Πάρε μας από δω, Σπύρο. θέλω να φύγω. Δεν αντέχω.

Ο χορός έχει βαρύνει. Όλοι άκεφοι, προβληματισμένοι.

Μέρες του '49, ψιθυρίζει ο Α. Χιόνιζε αδιάκοπα και κάθε βράδυ σ' άκουγα να κλαις, μητέρα.

Απότομα η ατμόσφαιρα αλλάζει, ο ρυθμός και τα πρόσωπα γίνονται χαρούμενα. Κάποιοι στρέφονται στον πατέρα του Α., που χορεύει με την μητέρα στον κέντρο.

Την πήρες, την πήρες την άδεια επιτέλους! κάνει η θεία Μιράντα.

Να τη δούμε, να τη δούμε!

Ο πατέρας σηκώνει θριαμβευτικά ένα χαρτί ψηλά.

«Πόσοι φεύγετε τελικά;» ρωτάει ο θείος Νίκος.

«Περίπου ογδόντα ελληνικές οικογένειες, αλλά κι Εβραίοι, Αρμεναίοι...»

Θα ερημώσει η Κωνσταντζα, λέει μελαγχολικά οκαμπερίδης.

Κι όμως σ' αυτά τα χρώματα, σ' αυτά τα νερά ζήσαμε ευτυχισμένοι κάποιους αιώνες, λέει ο παππούς.

Η θεία Τζένη χορεύοντας τον Α.:

Δεν είσαι χαρούμενος, αγόρι μου, πού θα πας στην Ελλάδα;

Εκείνη τη στιγμή ανοίγει η πόρτα και μπαίνει ένας κομματικός με καπέλο και μερικοί εργάτες.

Ήρθε η λαϊκή επιτροπή κατασχέσεων, λέει η υπηρέτρια στη μητέρα.

Η γιαγιά σωριάζεται χλωμή σε μια πολυθρόνα.

Αγνοήστε τους, λέει ο πατέρας. Ας πιούμε.

Κρασί. Σηκώνουν τα ποτήρια:

Καλή χρονιά! Ευτυχισμένο το 1950!

Το πιάνο. Το βαλς. Οι εργάτες αδειάζουν το χώρο. Άλλοι κατεβάζουν από τη σκάλα που οδηγεί στον πάνω όροφο κρεβάτια και κομοδίνα.

Όχι, δε χωριζόμαστε, τραγουδά απελπισμένα στο ρυθμό του βαλς η οικογένεια —κάποιες γυναίκες σουρώνουν.

Ο κομματικός με μερικούς εργάτες πλησιάζουν το πιάνο. Η κοπέλα που έπαιζε ζηκώνεται και οπισθοχωρεί απότομα ταραγμένη. Ο χορός σταματά. Το πιάνο, σπρωγμένο από τους εργάτες, διασχίζει την αίθουσα και βγαίνει έξω. Το σπίτι έχει αδειάσει. Ο κομματικός και οι εργάτες φεύγουν.

Μια φωτογραφία, φωνάζει ο πατέρας τρέμοντας. Μια τελευταία φωτογραφία. Ελάτε... Πώς το είπες, παππού; Εδώ σ' αυτά τα χώματα, σ' αυτά τα νερά ζήσαμε ευτυχισμένοι κάποιους αιώνες; Μαζεύονται όλοι σιωπηλοί και στήνονται για τη φωτογραφία. Η μητέρα, χλωμή, καλεί τον Α. με αδύναμη φωνή κοιτώντας στο φακό:

Σε περιμένουμε... Έλα...

Έρχομαι, μητέρα, απαντά η φωνή του Α.

Στο κάδρο μπαίνει ο εαυτός του παιδί και παίρνει θέση ανάμεσα στη μητέρα και στον πατέρα του. Η τελευταία φωτογραφία.

42.

Πρωί. Το δωμάτιο είναι βρώμικο. Το ξενοδοχείο ένα σύγχρονο της Κωνσταντίας.

Ο Α. ανοίγει τα μάτια και ανασηκώνεται αργά σαν να ξυπνάει από λήθαργο πολλών ημερών. Δίπλα του η κοπέλα γυμνή κοιμάται. ΟΑ. τυλίγεται με μια κουβέρτα και πάει αργά στο παράθυρο.

Βλέπει λίγο πιο πέρα τατσιμεντένια κτίρια, τους γερανούς, την πρωινή κίνηση του λιμανιού.

Στο πάτωμα του δωμάτιου δίσκοι με αποφάγια και άδεια μπουκάλια. Τα ρούχα τους σκόρπια στο δωμάτιο. ΟΑ. ντύνεται μαζεύοντας τα ρούχα του ένα ένα από το το πάτωμα. Σκύβει πάνω της και τη φιλά στο γυμνό ώμο.

43.

ΟΑ. κατεβαίνει.

44.

Βγαίνει έξω.

45.

Ο Α. πλησιάζει την αποβάθρα και σταματά. Το θέαμα που βλέπει εντυπωσιακό. Ένα ρωσικό πλοίο από την Οδησό ξεφορτώνει με γερανό στην πλατφόρμα ενός ρουμανικού ποταμόπλοιου τεράστια αγάλματα του Λένιν από μάρμαρο, προτομές ή ολόσωμα με το δάχτυλο του «μεγάλο τιμονιέρη» να δείχνει αόριστα το κενό.

Ένας περίεργος τύπος έρχεται προς το μέρος του. ΟΑ. πληροφορείται ότι οι προτομές και τ' αγάλματα φεύγουν για να πουληθούν στη Γερμανία σε συλλέκτες. Βγάζει και πληρώνει τον τύπο.

Θα πρέπει να περιμένετε να τελειώσει η φόρτωση, λέει ο τύπος παίρνοντας τα χρήματα.

Τι πας να κάνεις στο Βελιγράδι; Εκεί έχει πόλεμο.

ΟΑ. κάνει μια αόριστη κίνηση. Αισθάνεται την κοπέλα πίσω του να πλησιάζει. Το χέρι της περνάει απαλά πάνω στο δικό του. Κοιτάζουν για λίγο κι οι δυο τη φόρτωση των αγαλμάτων.

Πρέπει να κάνω ένα τηλεφώνημα, λέει ο Α. ξαφνικά.

Η κοπέλα χλωμιάζει:

Κι εγώ... κι εγώ να πάρω κάτι για το ταξίδι.

Κάνουν δυο βήματα προς αντίθετες κατευθύνσεις. Σταματούν. Η κοπέλα τρέμει. Έρχεται πάλι κοντά του. Τον αγγίζει.

Αγκαλιάζονται με απόγνωση. Ψάχνει τα μάτια του.

Κλαις;

Η φωνή της τρέμει ελαφρά.

Αποχωρίζονται αργά και φεύγουν παίρνοντας ο καθένας διαφορετική κατεύθυνση. Έχουν απομακρυνθεί αρκετά όταν γυρίζουν να ξανακοιταχτούν. Ένα μαρκύ βλέμμα. Έπειτα χάνονται και οι δυο μες στην πρωινή κίνηση του λιμανιού.

ΟΑ. σταματά πίσω από ένα γερανό και ανάβει τσιγάρο. Η κοπέλα το ίδιο πίσω από ένα κίосκι. Αθέατοι ο ένας από τον άλλο κοιτάζουν το σημείο αποχωρισμού. Ο ένας στη μια άρκη,

ο άλλος στην άλλη. Οι Λένιν μεταωρίζονται στο μρπάτσο του γερανού σαν να πετούν κι ακουμπάνε μαλακά στην πλατφόρμα του ποταμόπλοιου.

Η φόρτωση τελειώνει. Φορτηγά περνούν. Εργάτες. Η μπουρού του ποταμόπλοιου σκίζει τον αέρα. Η κοπέλα κάνει δυο βήματα, αλλά σταματάει τρέμοντας. ΟΑ. πετάει το τσιγάρο του. Ένα παιδί, τρέχει, πέφτει, σηκώνεται και συνεχίζει κλαίγοντας. Μια γυναίκα φωνάζει κάποιον. ΟΑ. τρέχει κι ανεβαίνει στο ποταμόπλοιο τη στιγμή που ξεκινάει. Από το κατάστρωμα στρέφει στην προβλήτα. Τη βλέπει να προχωράει αργά, ο γιακάς της καμπαρτίνας της σηκωμένος. Στέκει στην άκρη της προβλήτας κοιτώντας τον να χάνεται.

46.

ΗΚωνσταντζα απομακρύνεται σιγά σιγά. ΟΑ. στο κατάστρωμα του ποταμόπλοιου. Αναρριγιά στην πρωινή υγρασία. Ψιθυρίζει παραγμένος:

Στο Βουκουρέστι της Ρουμανίας, στις αρχές του 1905, μάθαμε ότι στην Αγγλία και τη Γαλλία πουλάνε μηχανές για το γύρισμα ζωντανών φωτογραφιών. Αυτή η είδηση τότε για μας ήταν απίστευτη και μας σοκάρισε. Ωστόσο δεν αμφιβάλλαμε καθόλου, αφού με τα ίδια μας τα μάτια είδαμε μια προβολή ενός τέτοιου φιλμ. Οι άνθρωποι σ' αυτά τα φιλμ θυμίζουν μαριονέτες, επειδή οι κινήσεις τους είναι σπασμωδικές. Αυτό δε μας εμπόδισε από το να καταμαγευτούμε από το φιλμ. Ο αδερφός μου ο Γιαννάκης δεν μπορούσε να ησυχάσει με τίποτα. Ήταν αδύνατο να γυρίσει στο Μοναστήρι χωρίς αυτή τη μαγική μηχανή. Την έβλεπε ακόμα και στον ύπνο του. Παραμιλούσε... Κι ώσπου να γυρίσω εγώ στο σπίτι, εκείνος ξεκίνησε με το πλοίο, να πάει στον Λονδίνο, να βρει μια κάμερα "Vioscop 300" της φίρμας Τσαρλς Ούρμπαν...

47.

Από τη Μαύρη θάλασσα το ποταμόπλοιο μπαίνει στο Δούναβη. ΟΑ., στο κατάστρωμα πάντα, βυθίζεται στο ποτάμι των παιδικών του χρόνων. Ο Δουνάβης: θεός και ποταμός και δέλτα. Θυμάται τους θρύλους που διηγούνταν η γιαγιά του.

Περνούν από τη Βράιλα, άλλοτε εμπορικό λιμάνι πάνω στον Δούναβη. Τώρα εγκαταλειμμένο, νεκρό. Τα ξαδέρφια του μέναν εκεί πριν από τον πόλεμο. Ο κόσμος εδώ - όπως και σε όλη τη διάρκεια του ταξιδιού στα διάφορα λιμάνια, ρουμανικά ή βουλγαρικά, μια κι ο Δουνάβης ορίζει τις δυο χώρες - τρέχει εντυπωσιασμένος και κοιτάζει τις γιγάντιες προτομές και τα αγάλματα που ταξιδεύουν στο νερό. Σιωπηλός κόσμος, σαν να παρακολουθεί μια κηδεία. Η σιωπή των αγαλμάτων και η σιωπή της Ιστορίας. Το ποταμόπλοιο μπαίνει έπειτα από λίγο σ' ερημικές όχθες. Ένα τοπίο ίσιο ως τον ορίζοντα, σκεπασμένο με χιόνια.

48.

Κάποια στιγμή ο καπετάνιος, σαν να έχει πάρει σήμα, πλησιάζει την ακτή. Μια οικογένεια Τσιγγάνων, από γέρους μέχρι μωρά στην αγκαλιά, εμφανίζονται σαν να βγήκαν απ' το πουθενά. Στέκουν εκεί περιμένοντας ν' αράξει το πλοίο. Λαθρομετανάστες για τη Γερμανία. Μια πλατιά σανίδα πετάγεται να ενώσει την όχθη με το πλοίο. Οι ναύτες βοηθούν την οικογένεια των Τσιγγάνων ν'α νε΄βει στο ποταμόπλοιο.

Έχουν ανέβει σχεδόν όλοι, κάποιος πληρώνει, ότνα ανακαλύπτουν ότι λείπει ο αρχηγός της οικογένειας: ο παππούς. Ανήσυχτοι στρέφουν προς την όχθη και τότε τον βλέπουν μακριά, μες στο χιονισμένο τοπίο, μ' έναμπογαλάκι στο χέρι. Στέκεται εκεί, όθριος, ακίνητος, σαν να ονειρεύεται. Τον φωνάζουν:

Παππού... παππού... πατέρα...

Ο γέρος μοιάζει να μην ακούει. Τον παρακαλούν. Τον εκβιάζουν λέγοντας ότι δε φεύγουν χωρίς αυτόν.

Ακούγεται η μπουρού του πλοίου ανυπόμονη. Ένα κοριτσάκι κατεβαίνει τη σανίδα και τρέχει προς το μέρος του. Τον πιάνει από το χέρι, σαν παιδί. Ο γέρος σκύβει το κεφάλι και ακολουθεί το κοριτσάκι.

Το πλοίο ξεκινάει πάλι ανεβαίνοντας τον Δούναβη.

49.

Προς το απόγευμα πλησιάζουν τις Σιδερένιες Πύλες στα σύνορα της Ρουμανίας με την πρώην Γιουγκοσλαβία.

Είχε ακούσει για τις Σιδερένιες Πύλες, αυτούς τους δυο τεράστιους βράχους που μοιάζουν να πάνε να σμίξουν, κάτι σαν τις Συμπληγάδες Πέτρες του μύθου. Ο ποταμός εκεί στενεύει και γίνεται εξαιρετικά ορμητικός. Κάποτε χάνονταν καράβια εδώ και το δέλτα ξέρναγε συντρίμια στη Μαύρη θάλασσα.

Καθώς πλησιάζουν, γίνεται μια φασαρία στην καμπίνα πλοήγησης.

Τον καπετάνιο, φωνάζει ο ένας ναύτης στον άλλο και τρέχουν.

Ο καπετάνιος είναι σε κατάσταση υστερίας:

Κρατήστε με!

Πέφτουν πάνω του και τον κρατούν σφιχτά. Αυτός είναι χλωμός και τρέμει. Μερικοί ναύτες ανεβαίνουν στην πλατφόρμα όπου βρίσκονται οι Τσιγγάνοι και τους πετούν σκοινιά:

Δεθείτε!

Ο φόβος περνάει και στους Τσιγγάνους. Ο παππούς τρέμει. Θέλει να κατουρήσει. Δεν κρατιέται. Κάνει σαν να έχει σπασμούς. Τότε οι γυναίκες της οικογένειας τον παίρνουν στην άκρη της πλατφόρμας και κάνουν κύκλο γύρω του να τον κρύψουν. Η κόρη του τον βοηθάει. Ο γέρος κλείνει τα μάτια και δροσίζει το ποτάμι.

Ένας άντρας από τους Τσιγγάνους αρχίζει να τραγουδάει. Τσιγγάνικο ερωτικό τραγούδι. Τον ακολουθούν και οι άλλοι. Ένας απ' αυτούς με ακορντεόν. Το τραγούδι τρυφερό, νοσταλγικό απλώνεται γύρω. Οι γυναίκες, φέρνοντας το γέρο πίσω, μπαίνουν στο τραγούδι. Δένονται όλοι στα αγάλματα του Λένιν. Ο θόρυβος του ποταμού μεγαλώνει. Φτάνουν στο πέραςμα. Ο θόρυβος του νερού γίνεται εφιαλτικός. Το τραγούδι παλεύει με το θόρυβο του νερού για ν' ακουστεί. Να νικήσει το φόβο.

Το ποταμόπλοιο ζορίζεται. ΟΑ. κοιτάζει τα αγάλματα του Λένιν. Ταλαντεύονται σαν να υποφέρουν.

Περνάνε. Οι ναύτες αφήνουν τον καπετάνιο, που σωριάζεται ωχρός:

Είκοσι πέντε χρόνια περνάω από δω και κάθε φορά ο ίδιος φόβος!

Οι Τσιγγάνοι λύνονται από τα αγάλματα και ξεσπάνε. Το νοσταλγικό τραγούδι-επίκληση γίνεται χορός, πανηγύρι. Ο ήλιος βυθίζεται να χαθεί. Κοκκινίζει η δύση. Σαν μαγεμένοι όλοι σωπαίνουν ο ένας μετά τον άλλο κοιτώντας τον ήλιο. Το τελευταίο φως γλιστράει στα πρόσωπα.

50.

Μια σιωπή σχεδόν τελετουργική απλώνεται γύρω. Και ξαφνικά μια φωνή:

Καλυφθείτε!

Τρέχουν όλοι και ξαπλώνουν στο κατάστρωμα. Οι ναύτες τους σκεπάζουν γρήγορα με караβόπανο. Το πλοίο ερημώνει, λες και ο Α. είναι ο μόνος επιβάτης. Νυχτώνει.

Σύνορα. Σιωπή. Δυο προβολείς, ένας από κάθε όχθη, γλιστράνε πάνω στο νερό και καρφώνονται στο πλοίο. Μια φωνή με τηλεβόα. Έπειτα μια άλλη. Το πλοίο σταματάει. Κάποιες ερωτήσεις από τα φυλάκια και οι απαντήσεις. Φωνές στο σκοτάδι. Τελευταία ερώτηση από τη μια όχθη και την άλλη στον καπετάνιο:

Έχετε κανένα μέσα στο πλοίο;

Απάντηση:

Κανέναν...

Οι μηχανές του πλοίου ταραάζουν το νερό πάλι. Οι προβολείς σβήνουν ο ένας μετά τον άλλο. Το πλοίο απομακρύνεται στη νύχτα.

51.

Χάραμα φτάνουν στο Βελιγράδι. Η πόλη θολή μες στην πρωινή ομίχλη. Τα τελευταία φώτα. Το πλοίο αράζει. ΟΑ. κατεβαίνει. Είναι μόνος. Το πλοίο ξεκολλάει γρήγορα.

51α.

ΟΑ. κοιτάει για τελευταία φορά τα αγάλματα που απομακρύνονται και σβήνουν στο ποτάμι. Σκέφτεται το υπόλοιπο ταξίδι που έχουν να κάνουν. Από τη Γιουγκοσλαβία στην Ουγγαρία, Αυστρία, Γερμανία.

52.

Το σερβικό τελωνείο είναι άδειο αυτή την ώρα. Ο τελωνειακός κοιτάζει το διαβατήριό του Α. στο θαμπό φως. Σηκώνει το κεφάλι του και χαμογελάει:

Greco!

Τον αφήνει να περάσει χωρίς άλλη κουβέντα.

53.

Έξω από το τελωνείο τον περιμένει ένας άντρας στην ηλικία του. Ρίχνεται και τον αγκαλιάζει. Κοιτάζονται χαμογελώντας.

Το πρώτο πράγμα που 'κανε ο Θεός, λέει ο άντρας, είναι το ταξίδι.

Έπειτα... την αμφιβολία... και τη νοσταλγία, απαντά ο Α. στον ίδιο τόνο.

Γεράσαμε;

54.

ΟΑ. και ο άντρας κατευθύνονται προς το τραμ.

Άργησες, αλλά ήρθες, λέει ο άντρας. Προχτές μετά το τηλεφώνημά σου τους πήρα.

55.

Μπαίνουν στο τραμ και κατευθύνονται προς το κέντρο της πόλης.

Πόσα χρόνια είσαι εδώ στο Βελιγράδι, Νίκο;» ρωτάει ο Α.

Πολεμικός ανταποκριτής ο Νίκος, τριγυρνάει μια ζωή σε διάφορα μέρη του κόσμου. Όπου πόλεμος, εκεί. Η έλξη του κινδύνου, η ανάγκη της έντασης;

Από την αρχή του πολέμου. Και λέω να μείνω. Ίσως παντρευτώ. Αλλά πρώτα θα βάλω τελεία στον πόλεμο. Εσύ επιμένεις να 'σαι μόνος;

Ο Α. δεν απαντάει.

Θα πιούμε καφέ ή θα πάμε κατευθείαν; ρωτάει ο Νίκος.

Με ξέρεις.

Σε ξέρω.

Το τραμ κάνει στροφή, περνάει δρόμους και σταματάει σ' ένα μαυρισμένο κτίριο στις παρυφές της πόλης.

56.

ΟΑ. κατεβαίνει από το τραμ και κοιτάζει γύρω.

Τι ψάχνεις; λέει ειρωνικά ο άλλος. Ίχνη πολέμου; Δε θα δεις. Ο πόλεμος είναι τόσο κοντά, που είναι μακριά.

Τι είναι εδώ;

Ο δημοσιογράφος γελάει. ΟΑ. έκπληκτος βλέπει ότι μπαίνουν σ' ένα γηροκομείο.

57.

Γέροι και γριές περπατούν αργά, κάθονται ή κοιτάζουν γύρω με λυπημένα μάτια, στις καταρρέουσες μικρές αίθουσες και στους διαδρόμους. Το κτίριο είναι κρύο σαν τάφος.

Ο Νίκος πληροφορείται και οδηγεί τον Α. σ' ένα μεγάλο σκοτεινό δωμάτιο. Πέντε καρέκλες και μια τηλεόραση. Ένας γέρος με πιτζάμες κι ένα παλιό στη ράχη βλέπει κάτι σε βίντεο. Βήχει κάθε τόσο.

Είναι ο παλιός υπεύθυνος της Ταινιοθήκης του Βελιγραδίου, εξηγεί ο Νίκος. Στη σύνταξη εδώ κι ένα χρόνο. Όλοι με παρέπεμψαν σ' αυτόν. Είναι αρχείο. Δες τονε. Παλεύει ακόμα.

Στην μικρή οθόνη ο στρατάρχης Τίτο χορεύει με τη Γιοβάνκα σε μια γιορτή για την επέτειο της ανακήρυξης της Ένωσης Γιουγκοσλαβικών Δημοκρατιών και την οικοδόμηση του σοσιαλισμού στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Αξιωματικοί, παλιοί παρτιζάνοι.

Ο Νίκος συστήνει τον Α. στο γέρο. ΟΑ. κάθεται δίπλα του. Δίνουν τα χέρια.

Κάνω μια απογραφή, δικαιολογείται ο γέρος, των φιλμ της περιόδου '50-'55, όταν η Γιουγκοσλαβία ήταν Γιουγκοσλαβία. Ξέρω τι ψάχνετε. Εκείνα τα αναμφάνιστα. Εγώ τα είχα.

ΟΑ. αναπηδά. Επιτέλους! Σκύβει μπροστά και ξεσπάει σε νευρικό γέλιο μες στο σκοτάδι:

Υπάρχουν λοιπόν! Για μια στιγμή νόμισα πως όλη αυτή την ιστορία την είχα φανταστεί. Υπάρχουν!

Μετά το θάνατο του Γιαννάκη, λέει ο γέρος, ο Μίλτος πούλησε όλο το υλικό σ' εμάς, το ξέρετε. Ήμουν νέος τότε, ενθουσιωδής. Ένα βράδυ έφερε τα τρία κουτιά. Τα 'βαλε στα χέρια μου με συγκίνηση, σαν ν' αποχωριζότανε κάτι πολύτιμο. Είκοσι χρόνια προσπαθούσαμε να τα εμφανίσουμε. Τίποτα. Κανένα αποτέλεσμα. Δεν μπορέσαμε να βρούμε τη χημική σύνθεση. Πριν λίγα χρόνια ένας συνάδελφος από το Σαράγεβο μου τα ζήτησε. Ειδικευόταν στην επεξεργασία φιλμ εκείνης της περιόδου. Μεσολάβησε ο πόλεμος και έχασα τα ίχνη του.

ΟΑ. ξαφνικά αισθάνεται διχασμένος. Από τη μια βρήκε άκρη. Από την άλλη... Μια σκιά περνάει από τα μάτια του:

Στο Σαράγεβο;

Ο άλλος κάνει μια γκριμάτσα αδυναμίας μες στο σκοτάδι και σηκώνεται. Το στόμα του τρέμει ελαφρά.

Βρήκατε ξενοδοχείο; ρωτάει. Κάτι πρέπει να κάνω μια και ήρθατε ως εδώ. Ηβαλκανική φιλοξενία έχει νόμους.

ΟΑ. δείχνει το φίλο του το δημοσιογράφο:

Έχει φροντίσει.

Αποχαιρετιώνται.

Θα πρέπει να περιμένετε το τέλος του πολέμου, λέει μελαγχολικά ο Σέρβος.

Ένα παρτιζάνικο θριαμβικό τραγούδι έρχεται απ' τη μικρή οθόνη.

58.

Βγαίνουν έξω με το φίλο του. ΟΑ. είναι συλλογισμένος.

Πάμε να πιούμε, να ξεχάσεις, λέει ο δημοσιογράφος. Στο κάτω κάτω δεν μπορείς να κάνεις τίποτα.

Τον παίρνει από το μπράτσο. Προχωρούν με τα πόδια να μπουν σ' ένα άλλο κτίριο.

59.

Ασυντήρητο, καταρρέον κι αυτό όπως το προηγούμενο. Στην είσοδο διάφοροι τύποι φαινομενικά αδιάφοροι περνάνε δίπλα του ψιθυρίζοντας: *Divises, devises*. Πλανόδιοι μεταπράτες χρήματος στη ``μαύρη``.

Στον τρίτο είναι η Λέσχη Ξένων Ανταποκριτών. Μέσα στην αίθουσα γίνεται χαλασμός. Άνθρωποι που πηγαиноέρχονται σε κατάσταση πυρετού. Ειδήσεις που φτάνουν από τα μέτωπα του πολέμου και διασταυρώνονται σαν σφαίρες. Φωνές σε όλες τις γλώσσες του κόσμου.

Κάθονται σ' ένα τραπέζι.

Το πρώτο πράγμα που πρέπει να μάθεις εδώ είναι που ν' αλλάζεις λεφτά, λέει ο Νίκος.

Κάνει νόημα σε δυο τύπους που συζητούν έντονα μεταξύ τους. Ένας Σέρβος κι ένας Αλβανός. Πλησιάζουν συνεχίζοντας την κουβέντα τους. Κάθονται στο τραπέζι. Ο δημοσιογράφος λέει κάτι στα σερβικά. Ακολουθεί μετατροπή δολαριών σε δηνάρια στη ``μαύρη``. Σε όλη τη διάρκεια της αλλαγής κι ενώ ο δημοσιογράφος παρακολουθεί διασκεδάζοντας, αυτοί οι δυο διαπληκτίζονται με ένταση. ΟΑ. δεν καταλαβαίνει τίποτα. Ο φίλος του του εξηγεί ότι τσακώνονται για το ποιος έφτασε πρώτος στην Βαλκανική, οι Σέρβοι ή οι Αλβανοί, για να καταλήξουν ότι όλο το λάθος είναι του Χέγκες που επηρέασε τον Μαρξ.

Ένας πωλητής τσιγάρων μπαίνει στην αίθουσα τραγουδώντας ένα σερβικό τραγούδι. Προτείνει στις παρέες των δημοσιογράφων τα πακέτα που κρατάει στα χέρια του, μια δεκαρία όλα όλα, χωρίς να σταματήσει να τραγουδάει, ούτε όταν αγοράζουν και τον πληρώνουν, σαν το τραγούδι να αποτελεί μέρος της διαδικασίας.

Εκείνη της στιγμή μια σημαντική είδηση φτάνει από το μέτωπο της Βοσνίας. Ο χώρος αδειάζει ξαφνικά. Εξαφανίζονται όλοι. Στο βάθος ο Σέρβος με τον Αλβανό συνεχίζουν να διαπληκτίζονται αδιάφοροι για τα συμβαίνοντα.

Κανονικά θα 'πρεπε να φύγω κι εγώ, λέει ο δημοσιογράφος. Αλλά, διάολε, πώς να σ' αφήσω; Έπειτα καταρρέεις, σε βλέπω.

Σηκώνει το ποτήρι του:

Ας πιούμε. Στα χρόνια του Παρισιού... Στη Michele, στη Helga, στη Françoise... Στην Antigone, στη Monique. Σ' όλες τις διαφεύσεις μας. Σ' όλες τις χαμένες ψευδαισθήσεις. Στον κόσμο που δεν άλλαξε όσο κι αν τ' ονειρευτήκαμε.

Στον Μικέ, στην Καζυκο, στον Κώστα, που διάλεξαν να φύγουν νωρίς, λέει σιγά ο Α.

Πίνουν σιωπηλοί, σοβαροί ξαφνικά.

60.

ΟΑ. και ο φίλος του βγαίνουν έξω με τα ποτήρια και το μπουκάλι στα χέρια. Περπατούν στη νύχτα.

Εσύ κι οι άλλοι πώς πηγαίνετε στη ζώνη του πολέμου; Πώς το διακινδυνεύετε; ρωτάει ξαφνικά ο Α.

Ο δημοσιογράφος χαμογελάει ειρωνικά:

Πρόχειρη απάντηση. Ρητορική. Εμένα ο κίνδυνος είναι η δουλειά μου. Στην πραγματικότητα οι περισσότεροι ανταποκριτές, όταν είναι να μεταδώσουν ρεπορτάζ ή ειδήσεις, πηγαίνουν σε διάφορες μονάδες σερβικού στρατού έξω από το Βελιγράδι κι εκεί σκηνοθετούν τον πόλεμο πληρώνοντας μερικά δολάρια... Ελάχιστοι μπαίνουν στη ζώνη του πολέμου.

ΟΑ. σηκώνει το ποτήρι του:

Στη θάλασσα, λέει, που δεν εξαντλείται. Στη θάλασσα, αρχή και τέλος.

Ο άλλος τον μιμείται:

Στον Τσάρλυ Μίνγκους, στον Τσιτσάνη, στον Καβάφη, στον Τσε Γκεβέρα... στο Μάη του '68... στη Σαντορίνη.

Στον Μουρνάου, στον Ντράγερ, στον Όρσον Ουέλς.

Στα τρία κουτιά που ψάχνεις... στον Αιζενσταϊν...

Σταματάει σαν να ξαφνιάζεται κι ο ίδιος με την πρόποσή του:

Τον αγαπάμε αυτόν;

Τον αγαπήσαμε, αλλά δε μας αγάπησε.

Τότε σ' εμάς τους δυο.

Σηκώνουν τα ποτήρια τους.

Κοιμηθήκαμε γλυκά σ' ένα κόσμο και ξυπνήσαμε βίαια σ' έναν άλλο, λέει ο Νίκος.

Πίνουν σιωπηλοί.

61.

Φτάνουν μπροστά στην πόρτα της πολυκατοικίας όπου μένει ο δημοσιογράφος. Αυτός βγάζει το κλειδί. Ανοίγει την πόρτα και μπαίνει. Την κρατάει ανοιχτή περιμένοντας να μπει κι ο Α. Εκείνος κοντοστέκεται. Κοιτάζει το φίλο του με ένταση.

Κρίμα που έκανες τζάμπα το ταξίδι, λέει ο δημοσιογράφος. Εντάξει. Εγώ χάρηκα. Σε είδα, αν και απλώς σε είδα.

Πρέπει να πάω στο Σαράγεβο, λέει ξαφνικά ο Α.

Ο Νίκος τινάζεται πάνω:

Δεν είμαστε καλά! Δε μιλάς σοβαρά...

ΟΑ. τον κοιτάει στα μάτια. Σωπαίνει.

Τρελάθηκες; θυμώνει ο δημοσιογράφος.

Ανάβει τσιγάρο. Τραβάει δυο ρουφηξιές παραγμένους. Περπατάει πάνω κάτω. Σταματάει.

Θα βρούμε κάποιον ανταποκριτή, απ' αυτούς που φεύγουν για Σαράγεβο, να πάρει πληροφορίες για λογαριασμό σου, προτείνει.

ΟΑ. εξακολουθεί να κοιτάει το φίλο του στα μάτια. Το πρόσωπο του δείχνει πως έχει πάρει την απόφασή του. Οδημοσιογράφος καταλαβαίνει ότι επιμένει άδικα.

Πότε; ρωτάει σιγά.

Τώρα.

Devises... devises..., περνάει κάποιος.

Ο μόνος δρόμος χωρίς κάρτα θεωρημένη, λέει ο δημοσιογράφος είναι μέσα από τα ποτάμια. Κάθε βράδυ φεύγει ένα καΐκι. Απ' τον Δούναβη στον Δρίνα και από 'κεί στον Σέβα και μέσα από τους παραπόταμους στο Σαράγεβο. Η Γιουγκοσλαβία είναι γεμάτη ποτάμια. Αλλά πρόσεξε, συμπληρώνει ο δημοσιογράφος. Μ' όλους τους κινδύνους!

Πρέπει να πάω στο Σαράγεβο, ξαναλέει σιγά ο Α.

62.

Φτάνουν στο λιμάνι και σταματούν σ' ένα μισοσκότεινο παραλίμανο. Είναι κάμποιοι άλλοι εκεί, που περιμένουν στο σκοτάδι. Ο δημοσιογράφος συνεννοείται μ' αυτόν που έχει το καΐκι. Φαίνεται να τον ξέρει. Γυρίζει στον Α.:

Ως τη ζώνη του πολέμου. Δε δέχεται να πάει παραπέρα. Από 'κεί κι έπειτα εσύ κι ο θεός σου.

Κοιτάει τους άλλους:

Όπως βλέπεις, θα 'χεις και παρέα. Μόνο που αυτοί θα κατέβουν νωρίτερα... Το πείσμα σου, διάολε, μουρμουρίζει σχεδόν συγκινημένος.

Ο δημοσιογράφος πληρώνει τον άνθρωπο του καϊκιού. Οι δυο φίλοι αγκαλιάζονται.

Δεν κουράστηκες ακόμα, εθελοντή εξόριστε! λέει ο δημοσιογράφος.

Οι άλλοι απ' το μισοσκόταδο μπαίνουν στο καΐκι. ΟΑ. τους μιμείται.

Πρόσεχε! φωνάζει ο φίλος του.

Το καΐκι απομακρύνεται σιγά και χάνεται στη νύχτα.

63.

Χάραμα με βροχή αράζουν σε μια παραδουνάβα κατεστραμμένη από τους βομβαρδισμούς κωμόπολη. Μόνοι. Ο άνθρωπος του καϊκιού κι ο Α. Από μακριά έρχεται ο αχός του πολέμου.

Ο άνθρωπος του καϊκιού τον αφήνει εκεί. Μοιάζει φοβισμένος. Ξαναμπαίνει στο καΐκι και παίρνει το δρόμο του γυρισμού γρήγορα, σαν να φεύγει από την Κόλαση.

Βρέχει ασταμάτητα.

64.

ΟΑ. βγαίνει τρέχοντας στη βομβαρδισμένη κωμόπολη.

Γκρεμισμένα ή μισογκρεμισμένα κτίρια παντού. Τοίχοι γεμάτοι τρύπες από σφαίρες. Προσπαθεί να προφυλαχτεί από τη βροχή περνώντας από το ένα κτίριο στο άλλο. Αναζητά κάποιο ίχνος ζωής. Νέκρα.

65.

Στη πλατεία ο Α. σταματά να φυλαχτεί στο εσωτερικό μιας μισοανατιναγμένης σερβικής εκκλησίας. Στους τοίχους ό,τι έχει διασωθεί είναι το υπόλοιπο μιας παλιάς βυζαντινής τοιχογραφίας.

Ξαφνικά ακούει γυναικείες φωνές. Κρύβεται. Βλέπει μια ομάδα γυναικών, γριές και νέες, μούσκεμα από τη νεροποντή, να ερχονται και να μπαίνουν στο κτίριο απέναντι. Τα παράθυρα τρύπια, μαυρισμένα, σαν άδεια μάτια. Μόνο κάτι λιγοστά στο μεσιανό όροφο είναι φραγμένα με κομμάτια ξύλο από τα ερείπια.

Αποφασίζει να ακολουθήσει τις γυναίκες.

66.

ΟΑ. τρέχει, μπαίνει στο κτίριο. Κοιτάζει γύρω. Πρέπει να 'ταν παλιά ξενοδοχείο. Προχωρεί ανάμεσα σε πέτρες, ξύλα από τσακισμένα έπιπλα, στρώματα που χάσκουν, γυαλιά σπασμένα.

Ανακαλύπτει τις γυναίκες σ' αυτό που θα 'ταν κάποτε το σαλόνι του ξενοδοχείου. Μια μεγάλη φωτιά είναι αναμμένη στο κέντρο και γύρω της γυμνές οι γυναίκες στεγνώνουν τρέμοντας. Σε μεγάλα σκοινιά πάνω από τη φωτιά τα ρούχα τους απλωμένα να στάζουν νερό. Ανάμεσα στις γυναίκες και κάποιες νέες και κάποιες όμορφες. Τα κορμιά τους τριανταφυλλένια από τη φωτιά. Στρατόπεδο γυναικών; Και οι στρατιώτες;

67.

ΟΑ. προχωράει στο διάδρομο. Πεινάει και κρυώνει. Σταματάει σ' ένα χώρο κάπως πιο τακτοποιημένο από τους άλλους. Θα πρέπει κάποτε να ήταν υπνοδωμάτιο. Τώρα υπάρχουν μόνο στρώματα και κουβέρτες. Οι πέτρες και τα συντρίμμια είναι μαζεμένα στην άκρη. Τα παράθυρα φραγμένα με ξύλα.

ΟΑ. παίρνει δυο κουβέρτες, ψωμί και κάτι φαγώσιμο και βγαίνει γρήγορα.

68.

Λίγο πιο πέρα βρίσκει ένα χώρο απονωμένο και μισοσκότεινο. Χάμω είναι απλωμένα μερικά στρώματα. Αρχίζει να τρώει. Είναι πεινασμένος και τρώει με βουλιμία. Οι φωνές των γυναικών φτάνουν ως πάνω, σ' αυτόν.

Ξαφνικά, σε μια στιγμή, σ' αυτό τον παράξενο χώρο όπου κάθε ήχος μεγεθύνεται απ' την αντήχηση, ακούγονται βαριά βήματα στρατιωτών. ΟΑ. αφουγκράζεται. Οι στρατιώτες μπαίνουν στο χώρο που βρίσκονται οι γυναίκες. Μερικές κλαίνε. Οι φωνές, τα κλάματα, τα βήματα σκορπούν στους διαδρόμους, σε όλο το κτίριο.

Ξάφνου ένα φουρφούρισμα. Βήματα που πλησιάζουν και μια γυναίκα μπαίνει τρέχοντας στο μέρος όπου βρίσκεται ο Α., γυμνή. Είναι μια νέα, όμορφη χωρική. Το πρόσωπό της ίδιο με της γυναίκας στη Φλώρινα και της κοπέλας στο Μοναστήρι. Στέκει τρέμοντας, φοβισμένη απ' την παρουσία του. Ανασαίνει γρήγορα. Έπειτα, επειδή προφανώς πιστεύει ότι ο Α. είναι από την παρέα των στρατιωτών, κάνει μια κίνηση παραίτησης. Έτομη να υποκύψει στη μοίρα της.

ΟΑ., για να την ηρεμήσει, της προτείνει το διαβατήριό του ψιθυρίζοντας: *Σαράγεβο.*

Η γυναίκα φέρνει τα χέρια μπροστά να κρύβει τη γύμνια της. Ο Α. παίρνει μια κουβέρτα και της τη δίνει. Έξω βήματα στρατιωτών που πλησιάζουν. ΟΑ. παίρνει τη γυναίκα, την κρύβει μέσα στα στρώματα και τη σκεπάζει.

Μεθυσμένα, εφιαλτικά απ' την ηχώ φτάνουν ως εκεί τα αγκομαχητά και οι φωνές των γυναικών που τις βιάζουν.

Ταραγμένος ο Α. ανάβει τσιγάρο. Στέκεται μπροστά στο παράθυρο τρέμοντας απ' το κρύο. Κοιτάζει το ποτάμι που χάνεται μακριά. Η εικόνα σταδιακά περνάει σε ασπρόμαυρο.

69.

Ξυπνάει μες στη νύχτα από ένα χέρι. Είναι η γυναίκα που είχε κρύψει. Ντυμένη, τον κοιτάζει. ΟΑ. διαπιστώνει με έκπληξη ότι είναι ντυμένη όπως οι γυναίκες της περιοχής την εποχή του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου.

ΟΑ. σηκώνεται γρήγορα. Σιωπή στο κτίριο και στην πόλη. Στο φως του φεγγαριού, σ' ένα σπασμένο τζάμι αχνισμένο από το κρύο, η γυναίκα τραβάει με το δάχτυλο μια γραμμή σαν ποτάμι. Τον κοιτάει.

Έβρος, λέει στα βουλγαρικά, έπειτα σημαδεύει το σημείο που βρίσκονται: *Φιλιππούπολη.*

Το δάχτυλό της ταξιδεύει σαν βάρκα και φτάνει στο τέλος της γραμμής-ποταμιού, σ' ένα άνοιγμα:

Αιγαίο.

Τον παίρνει από το χέρι οδηγώντας τον να βγαίνουν.

70.

Έξω οι δρόμοι γεμάτοι σιωπή και φεγγάρια. Δεξιά και αριστερά σηκώνουν στη φωτεινή νύχτα τα καπνισμένα ντουβάρια τους δυο ατέλειωτες αράδες καμένα σπίτια.

71.

Αποφεύγοντας τις μεικτές γερμανοβουλγαρικές περιπόλους, επίσης της εποχής του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Α. και η γυναίκα φτάνουν σ' ένα μικρό λιμανάκι. Μοιάζει με νεκροταφείο για βάρκες και πλεούμενα.

Η γυναίκα δείχνει τις βάρκες. ΟΑ. πλησιάζει. Ανάμεσα στις βουλιαγμένες βάρκες υπάρχει μια γερή. ΟΑ. καταλαβαίνει ότι είναι η βάρκα των στρατιωτών. Η γυναίκα μπαίνει μέσα και, σπρώχνοντας της βάρκα με το ένα πόδι στην άκρη, την ξεκολλάει. Ο πάγος σπάει αφήνοντας ένα βαθύ ήχο. Η γυναίκα σηκώνει το κεφάλι της και τον περιμένει. Τότε μόνο ο Α. καταλαβαίνει

ότι θα 'ρθει μαζί του. Μετά από μικρό δισταγμό μπαίνει κι αυτός στη βάρκα, που γλιστράει κι ανοίγεται σιωπηλή στο πλατύ ποτάμι.

72.

Δεν έχει ξημερώσει ακόμα όταν ο Α. και η γυναίκα φτάνουν στη συμβολή δυο βραχιόνων ποταμών. Ο πόλεμος μαίνεται. Η γυναίκα δείχνοντας τη μια όχθη λέει σιγά:

Γάλλοι... Έλληνες... Σέρβοι... στρατός.

Έπειτα την άλλη όχθη:

Γερμανοί... Βούλγαρη... στρατός.

Μπαίνουν στο μικρό βραχίονα. Ένα σμήνος αγριόπαπιες πετάγεται κάποια στιγμή και φεύγουν σε σχηματισμό προς το νότο, τρομαγμένες από το βαρύ ήχο ενός κανονιού.

Η γυναίκα είναι όρθια και κοιτάζει ανήσυχη γύρω. Ξαφνικά χαμηλώνει κι οδηγεί τη βάρκα στην όχθη ανάμεσα στα βούρλα. Του κάνει νόημα να σκύψει.

Από μακριά μια μεγάλη φάλαγγα προσφύγων έρχεται περπατώντας με δυσκολία πάνω στο χιόνι. Άντρες, γυναίκες, παιδιά. Μια ομοβροντία ακούγεται μακριά. Αμέσως, μετά άλλη σαν απάντηση κι έπειτα απανωτές σειρές από εκρήξεις. Η φάλαγγα περνάει πολύ κοντά στην όχθη και στο μέρος όπου είναι κρυμμένοι ο Α. και η γυναίκα. Ένα μωρό κλαίει. Η φάλαγγα απομακρύνεται στο χιόνι.

73.

Η γυναίκα οδηγεί τη βάρκα με γνώση κι έπειτα από λίγο, αφού βρουν μια δεύτερη συμβολή νερών, φτάνουν σε μια περιοχή με ανατιναγμένα σπίτια. Στέγες και τοίχοι σωριασμένα στο χιόνι. Η γυναίκα αράζει τη βάρκα. Έχει μια ένταση και μια αγωνία στο πρόσωπό της, που ο Α. πρώτη φορά βλέπει σ' αυτήν από τότε που ξεκίνησαν.

Η γυναίκα πηδάει έξω. ΟΑ. την ακολουθεί χωρίς να καταλαβαίνει. Η γυναίκα κρύβει τη βάρκα στα βούρλα και τρέχει σαν τρελή προς τα γκρεμισμένα σπίτια.

74.

ΟΑ. βιάζει το βήμα να την προφτάσει. Τη βρίσκει στη μέση ενός από τα γκρεμισμένα σπίτια, ακίνητη και χλωμή σαν νεκρή.

75.

Γύρω μαυρισμένοι τοίχοι και τσακισμένα έπιπλα. Ένα μεγάλο μέρος της στέγης έχει σωριαστεί σε μια μεριά του σπιτιού, φτιάχνοντας ένα βουνό από καμένα ξύλα και σπασμένα κεραμίδια. Κατά έναν περίεργο τρόπο το μόνο που έχει μείνει όρθιο είναι το τραπέζι, στρωμένο με πιάτα, σαν ό,τι έγινε να ήταν μια βίαιη διακοπή σε ώρα φαγητού.

ΟΑ. κάνει μερικά βήματα δισταχτικά προς το μέρος της. Το πρόσωπο της γυναίκας είναι παγωμένο. Τα μάτια της απλανή. ΟΑ. βλέπει στα πόδια του ένα σκονισμένο μικρό κάδρο. Το σηκώνει αργά. Μια φωτογραφία γάμου. Είναι αυτή η γυναίκα ντυμένη νύφη και δίπλα της ένας νέος άντρας με τα καλά του. Χαμογελούν. Πιο πέρα ο Α. βλέπει μερικές άλλες φωτογραφίες χύμα στο χώμα. Μια από αυτές δείχνει τη γυναίκα πάλι, καλοκαίρι, με τον άντρα της. Η γυναίκα κρατάει ένα παιδί ως τριών χρόνων από το χέρι κι ένα μικρότερο, σχεδόν μωρό, στην αγκαλιά. Η φωτογραφία είναι τραβηγμένη μπροστά σ' ένα άροτρο.

76.

ΟΑ. βγαίνει από το σπίτι και κάθεται σε μια πέτρα. Πιο πέρα το ποτάμι και μακριά ο πολέμος.

Βγαίνει κι αυτή έπειτα από λίγο και μένει όρθια να κοιτάει με μάτια απλανή το ποτάμι.

77.

Βράδυ. Τρώνε ό,τι είχαν φέρει μαζί τους. Αμίλητοι στο τραπέζι, σουρεαλιστική εξαίρεση μες στην καταστροφή. Μια φωτιά φωτίζει αμυδρά τη σκηνή. Σε μια γωνιά δυο στρωσίδια κοντά κοντά πάνω σε ξεπατωμένα στρώματα. ΟΑ. πίνει και ξαπλώνει σ' ένα από αυτά. Σκεπάζεται με τις κουβέρτες. Η γυναίκα έχει μείνει ακίνητη.

ΟΑ. βυθίζεται σιγά σιγά σ' έναν ταραγμένο ύπνο. Κάθε τόσο πετάγεται από μακρινές ριπές. Η γυναίκα στην ίδια θέση, ακίνητη, με χαμένο βλέμμα. Όλη τη νύχτα μαρμαρωμένη.

78.

Όταν ο Α. ξυπνάει, ο ήλιος αστράφτει πάνω στο χιόνι. Έκπληκτος ακούει τη φωνή της απ' έξω: τραγουδάει. Ο Α. βλέπει ότι είναι γυμνός. Ψάχνει για τα ρούχα του. Πουθενά.

79.

Τυλίγεται με δυο κουβέρτες και βγαίνει έξω. Ήλιος και κρύο. Βλέπει τη γυναίκα· πιο πέρα, με την πλάτη γυρισμένη, να πλένει τα ρούχα του σε κάτι σαν σκάφη τραγουδώντας. Έχει απλώσει τα μισά σ' ένα σκοινί τεντωμένο σε δυο μακριά ξύλα. Ο Α. κρυώνει.

80.

Ο Α. ξαναμπαίνει στο σπίτι και χώνεται στα στρωσίδια. Έξω απότομα το τραγούδι σταματάει και η γυναίκα μπαίνει τρέχοντας. Του δείχνει έξω. Από την τρύπα του τοίχου ο Α. βλέπει μια άλλη φάλαγγα προσφύγων να περνάει κοντά στο ποτάμι.

Μένουν κρυμμένοι να περάσει η φάλαγγα. Έπειτα η γυναίκα γυρίζει και τον κοιτάζει. Γονατίζει. Το πρόσωπό της κοκκινίζει ελαφρά. Πάει και του φέρνει άλλα ρούχα να φορέσει. Τα ρούχα ενός άλλου άντρα. Του άντρα της;

ΟΑ. ντύνεται. Αισθάνεται περίεργα μέσα στα ρούχα του άλλου, αλλά ζεστά. Η γυναίκα στέκει και τον κοιτάζει. Το πρόσωπό της είναι σοβαρό. Τα μάτια της λάμπουν. Έπειτα γυρίζει και ξαναβγαίνει έξω.

Κάποια στιγμή ο Α. ακούει ένα θόρυβο, σαν να σπάζει κάτι.

81.

ΟΑ. βγαίνει έξω τρέχοντας. Δεν τη βλέπει. Ο θόρυβος έρχεται από το ποτάμι. Πάει προς τα κεί και σταματά. Στην όχθη η γυναίκα κομματιάζει τη βάρκα μ' ένα τσεκούρι.

82.

ΟΑ. γυρίζει στην καλύβα κι ανάβει ένα τσιγάρο. Περιπατάει πάνω κάτω σαν φυλακισμένος. Ακούει το τραγούδι της και πάλι.

Η γυναίκα συνεχίζει να πλένει τα ρούχα του.

Έπειτα από λίγο ξαναμπαίνει στο σπίτι. Στο ερωτηματικό βλέμμα του χαμηλώνει τα μάτια σαν κοριτσάκι που έκανε αταξία. Τακτοποιεί. Στρώνει για φαγητό από τις προμήθειες που πήρανε όταν φύγαν από την κατεστραμμένη πόλη.

ΟΑ. ξαπλώνει με τα χέρια πίσω από το κεφάλι, κοιτώντας τον ουρανό από την τρύπια στέγη. Η γυναίκα έρχεται και στέκεται όρθια να τον κοιτάει. Τα μάτια της έχουν μια περίεργη λάμψη.

«Βάνια», ψιθυρίζει, *Βάνιουσκα! Τι θες να φυτέψω την άνοιξη στο προσκεφάλι σου; Θέλεις μπρέζα να σε δροσίξει και να σου θυμίζει την πατρίδα; Τι θες, καλέ μου; Θες και τα δύο; Λεύκα και μπρέζα από την Γκομούσκα σου. Βάνια καλέ μου...*

Γδύνεται αργά. Γυμνή γονατίζει πλάι του:

Βάνια, Βάνιουσκα...

Ανεβαίνει πάνω του. Παίρνει το κεφάλι του και το φιλά παντού. Τα χείλη της ψάχνουν το κορμί του. Καίει ολόκληρη. Το κορμί της συστρέφεται σαν φίδι πάνω στο δικό του. Μια κραυγή. Κραυγή ζώου, βραχνή:

Βάνια!

83.

Η γυναίκα κοιμάται πλάι του. ΟΑ. ακούει μακριά αραιούς πυροβολισμούς. Ένα φτερούγισμα πουλιού, γρήγορο. Σηκώνεται αθόρυβα. Ντύνεται τα ρούχα του άλλου κι ακροπατώντας βγαίνει έξω.

84.

Σουρουπώνει. Τα δικά του ρούχα, κρεμασμένα, στεγνώνουν ακόμα.

85.

ΟΑ. προσανατολίζεται. Φτάνει στο ποτάμι κι αρχίζει να το ακολουθεί πηγαίνοντας παράλληλα. Το χιόνι δυσκολεύει τα βήματά του. Έχει απομακρυνθεί αρκετά, όταν ακούει πίσω του, μες στο ποτάμι, θρόισμα βάρκας που πλησιάζει. Γυρίζει να δει θορυβημένος, έτοιμος να φύγει, να κρυφτεί, όταν βλέπει τη γυναίκα. Μ' ένα μακρύ κοντάρι οδηγεί μια μικρή βάρκα χωρίς μηχανή και πλησιάζει την όχθη μπροστά του. Είναι αναψοκοκκινισμένη, σαν να ντρέπεται.

Αιγαίο, λέει και δείχνει πέρα.

Βγαίνει από τη βάρκα. Του δίνει λίγο ψωμί και μια κονσέρβα για το δρόμο. Σηκώνει τα μάτια της και τον κοιτάει λυπημένα, έτοιμη να κλάψει. Το πρόσωπο του Α. χαλαρώνει από μια ξαφνική τρυφερότητα. Έπειτα μπαίνει στη βάρκα, τη σπρώχνει με το κοντάρι να ξεκολλήσει. Η γυναίκα, φιγούρα ακίνητη κι απελπισμένη πάνω στην όχθη, απομακρύνεται και χάνεται. Η βάρκα ανοίγεται στη νύχτα που έρχεται. Σταδιακά η εικόνα γίνεται έγχρωμη.

86.

Χάραμα. Η βάρκα ακυβέρνητη μπαίνει στο Σαράγεβο και διασχίζει σιωπηλά την πόλη. ΟΑ. γερμένος στο πλάι κοιμάται.

Κάπου εκεί στο κέντρο της πόλης η βάρκα χτυπάει σε μια από τις πέτρινες όχθες και σταματάει. ΟΑ. ξυπνάει.

Βγαίνοντας στην όχθη αναρωτιέται κοιτάζοντας γύρω που βρίσκεται. Δεξιά αριστερά μεγάλα γκρεμισμένα κτίρια, χτυπημένα από οβίδες, μαυρισμένα παράθυρα, μια μεγάλη αυτή τη φορά μα καεστραμμένη όσο και η προηγούμενη πόλη. Κάπου κάπου παράξενες φιγούρες ανθρώπων, ίδιες σκιές, προχωρούν γρήγορα, σαν να πηγαίνουν κάπου. Μιλάνε ψιθυριστά, τρομαγμένα, σαν κλέφτες, και κοιτάνε τον ουρανό με φόβο. Κρατούν δοχεία που τα γεμίζουν νερό από βρύσες των δρόμων και επιστρέφουν σιωπηλά στα καταφύγια και στις τρύπες που έχουν σκάψει κάτω από τα σπίτια τους.

ΟΑ. ρωτάει. Βρίσκεται στο Σαράγεβο. Στην πολιτεία-μέτωπο. Αυτός που τον πληροφόρησε, αφού τον κοίταξε μια στιγμή, απομακρύνθηκε βιαστικά.

87.

Με τη διεύθυνση στο χέρι, ο Α, απευθύνεται δεξιά και αριστερά προσπαθώντας να εντοπίσει το μέρος όπου βρίσκεται η Ταινιοθήκη της πόλης. Αόριστα τον παραπέμπουν εδώ κι εκεί ή τον κοιτούν παράξενα.

Χάνεται λίγο μέσα σ' αυτούς τους σκοτεινούς αμίλητους ανθρώπους και στα ερείπια. Κάπου κάπου ακούγεται κάποιος πυροβολισμός. Ακροβολιστές των αντιμαχομένων, που βρίσκονται στους λόφους γύρω από την πόλη.

88.

Έπειτα από αντιφατικές πληροφορίες βρίσκεται μπροστά στο κτίριο. Κάποτε θα πρέπει να ήταν ένα έξοχο δείγμα κεντροευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής του περασμένου αιώνα. Τώρα είναι ένα ερείπιο με τους τοίχους του να χάσκουν.

Μπαίνει από μια τρύπα του τοίχου και βρίσκεται στο χώρο που κάποτε πρέπει να ήταν η αίθουσα προβολής. Καθίσματα διαλυμένα και άλλα δείγματα ταυτότητας αυτού που θα πρέπει να ήταν κάποτε η Ταινιοθήκη. Ένας μικρός είναι εκεί, μόνος. Ζωγραφίζει. ΟΑ. ζητάει τον υπεύθυνο της Ταινιοθήκης. Ο μικρός, χωρίς να πει λέξη, του κάνει νόημα να τον ακολουθήσει.

89.

Βγαίνουν έξω. Ο μικρός τρέχει. ΟΑ. τον ακολουθεί με μεγάλα βήματα. Περνούν παράξενους χώρους, ερείπια και πληγωμένα δημόσια κτίρια και βγαίνουν στο κέντρο. Παντού ή ίδια αίσθηση σιωπής και θανάτου.

90.

Φτάνουν σε μια παλιά μπιραρία όπου ακόμα κάποιες βρύσες τρέχουν. Άνθρωποι αμίλητοι με δοχεία κάνουν ουρά για να πάρουν νερό.

Πλησιάζουν έναν ηλικιωμένο που εκπλήσσεται βλέποντας τον Α. Ο άνθρωπος αυτός είναι ο συντηρητής της τοπικής Ταινιοθήκης, με σπουδές στη Γαλλία. Από τ' όνομά του φαίνεται να είναι εβραϊκής καταγωγής. Δεν προλαβαίνουν να συστηθούν και μια σειρήνα συναγερμού ακούγεται. Μετά δεύτερη, τρίτη. Σαν ουρλιαχτά πάνω από την πόλη.

Οι άνθρωποι αρχίζουν να τρέχουν. Ουπεύθυνος της Ταινιοθήκης αρπάζει το δοχείο με το νερό και τον Α. από το μπράτσο:

Για τ' όνομα του Θεού, τρέχτε!

Άνθρωποι πανικόβλητοι τρέχουν δεξιά αριστερά προσπαθώντας να βρουν ένα χώρο να προφυλαχτούν. Τα πολυβόλα ξερνάνε στριγγούς ήχους και ο τόπος γεμίζει εκρήξεις. Οι δρόμοι ερημώνουν.

91.

ΟΑ. με τον μικρό και το γερο-συντηρητή καταφεύγουν σ' ένα κτίριο γεμάτο ανθρώπους και οικογένειες, που στεγάζονται πρόχειρα εκεί έχοντας χάσει τα σπίτια τους, ή περαστικούς που πήγαιναν αλλού και τους πρόλαβαν οι σειρήνες, με δοχεία νερού στα αυτοκίνητα. Περιμένουν τα κενά της μάχης. Σ' αυτά τα κενά βγαίνουν και σκορπάνε προς διάφορες κατευθύνσεις, διαλέγοντας τους λεγόμενους «πίσω δρόμους» κι αποφεύγοντας τους κεντρικούς: τη λεωφόρο Ακροβλιστών, τη λεωφόρο της Κολάσεως, τη λεωφόρο Ζωντανών Νεκρών, τη λεωφόρο Απελπισίας, όπως έχουν μετονομαστεί από την έναρξη του πολέμου οι κεντρικές λεωφόροι.

Έρχομαι από μακριά, λέει ο Α., λαχανιασμένος ακόμα, «αναζητώντας κάτι που μου είπαν ότι έχετε εσείς. Τρία κουτιά... τα ανεμφάνιστα των Μανάκη».

Το πρόσωπο του άλλου φωτίζεται για μια στιγμή.

«Γι' αυτό φτάσατε μέχρι εδώ;» ρωτάει με έκπληξη. Σας έστειλαν από το Βελιγράδι βέβαια.

Ξέρετε ποιος.

Ξέρω.

Ο γέρος σωπαίνει. Έπειτα λέει:

Όλο αυτό το ταξίδι για τα ανεμφάνιστα;

Σαν να μην μπορεί να το πιστέψει.

Μια κίνηση γίνεται ξαφνικά δίπλα τους. Κάποιοι άνθρωποι εγκαταλείπουν το κτίριο σκορπώντας προς διάφορες κατευθύνσεις. Οι πυροβολισμοί έχουν αραιώσει.

92.

Μαζί με τους άλλους βγαίνουν και αυτοί από το κτίριο, τρέχοντας με προφυλάξεις προς την κατεύθυνση της Ταινιοθήκης.

Για να 'ρθετε ως εδώ, λέει ο γερο-συντηρητής τρέχοντας πλάι στον Α., αναζητώντας κάτι χαμένο, πρέπει να 'χετε πολλή πίστη ή... πολλή απελπισία... Μόλις πήρα τα κουτιά, έκανα σαν τρελός... Ήταν μια πρόκληση για μένα... να βρω την παλιά χημική σύνθεση... Έκαν δείγματα... έξι μήνες. Άλλαξα υγρά... Πάλι και πάλι... Καθόμουνα πάνω από το μικρό εμφανιστήριο... νύχτες ολόκληρες ακούγοντας... ακούγοντας τα υγρά... τον ήχο της ροής...

Ένα καινούριο κύμα πυροβολισμών τους χωρίς καθώς σταματούν να προφυλαχτούν, ο ένας σε μια πόρτα κι ο άλλος σε μια άλλη στην απέναντι μεριά του δρόμου.

Κάποιες φορές, του φωνάζει ο γερο-συντηρητής συνεπαρμένος από την ίδια του την αφήγηση, είναι σαν τραγούδι ξέρετε....

Ο θόρυβος της μάχης.

...Είναι σαν τραγούδι... φωνάζει απεγνωσμένα ο συντηρητής. Σαν τραγούδι...

Από κάποιο κοντινό σπίτι ακούγεται ο θρήνος μιας γυναίκας.

Είχα προχωρήσει πολύ, φωνάζει ο συντηρητής κι η φωνή του έχει ένα λυγμό. Μια τελευταία αλλαγή στη σύνθεση μου έμενε... σχεδόν μια λεπτομέρεια... Ήρθε ο πόλεμος... Περιορίστηκε στη διάσωση της Ταινιοθήκης... Να σωθεί η μνήμη... Ήταν όλη μου η ζωή. Έπειτα ό,τι άλλο τι νόημα είχε; Τι νόημα έχει πια μέσα σ' αυτή τη σφαγή;

Στο πρόσωπό του υπάρχει τώρα κάτι σαν απελπισία, σαν παραίτηση. Ο μικρός τους κάνει σήμα ότι μπορούν να ξαναξεκινήσουν. Αρχίζουν πάλι να τρέχουν συγκλίνοντας. Τοίχο, τοίχο, γωνιά με γωνιά. Πλάι πλάι. Σωπαίνοντας.

93.

Ο συντηρητής, ο Α. και ο μικρός φτάνουν με την ψυχή στο στόμα στο κτίριο της κατεστραμμένης Ταινιοθήκης. Σταματούν να πάρουν ανάσα.

94.

Κατεβαίνουν και οι τρεις σ' ένα υπόγειο σαν καταφύγιο, με διαδρόμους γεμάτους κουτιά φιλμ.

Εδώ είναι ο θησαυρός μου, λέει κοντανασαίνοντας ακόμα ο γερο-συντηρητής.

ΟΑ. κοιτάζει γύρω τα ράφια με τα φιλμ, που χάνονται στο ημίφως. Ένας μεγάλος προθάλαμος έχει πρόχειρα διασκευαστεί σε δωμάτιο. Στρώματα, κουβέρτες και ό,τι άλλο χρειάζεται για μια διαβίωση ανάγκη.

Κάθεται χλωμός σε μια καρέκλα. Βλέπει το συντηρητή και τον μικρό που τακτοποιούν. Μακριά η μάχη.

Στην αρχή, λέει σιγά ο Α., ήταν κάτι... που κάποιες ώρες... νόμιζα πως τ' ονειρεύτηκα.

Ο συντηρητής σηκώνει το κεφάλι και τον κοιτάει σιωπηλός.

Μετά ήταν κάτι χαμένο, συνεχίζει ο Α. Τώρα ένα βλέμμα που γυρεύει να βγει από το σκοτάδι... κάτι σαν γέννηση...»

Σηκώνεται όρθιος με πρόσωπο χαραγμένο από μια εσωτερική αγωνία. Κοιτάει στα μάτια του συντηρητή:

Δεν έχετε δικαίωμα... δεν έχετε δικαίωμα να κρατάτε φυλακισμένο αυτό το βλέμμα!... Ο πόλεμος!... Ο παραλογισμός!... Ο θάνατος!... Ίσως γι' αυτό περισσότερο ακόμα δεν έχετε δικαίωμα!

Στέκει χλωμός τρέμοντας.

Θα 'στε κουρασμένος κι αναστατωμένος απ' όλα αυτά, απαντά σιγά μετά από μια σιωπή ο συντηρητής. Έλατε, ξαπλώστε.

Τον πιάνει από το μπράτσο.

Δεν έχετε δικαίωμα, ψιθυρίζει ο Α.

Προσπαθήστε να κοιμηθήτε. Το 'χετε ανάγκη. Τα λέμε αργότερα ή αύριο.

Ο Α. ξαπλώνει σ' ένα στρώμα. Τυλίγεται με τις κουβέρτες. Τα μάτια του καίνε. Κρυώνει. Πάνω του το βλέμμα του συντηρητή γεμάτο φροντίδα, πατρικό.

95.

ΟΑ. πετάγεται ακούγοντας βήματα. Ένα τρέξιμο. Ανασηκώνεται. Νιώθει βαρύς από τη νάρκη.

Ένα νεαρό κορίτσι εμφανίζεται κατεβαίνοντας γρήγορα τη σκάλα με χάρη ελαφιού. Κρατά στα χέρια ένα πακέτο. Τα μάγουλά της κοκκινίζουν ελαφρά βλέποντάς τον. Έχει το πρόσωπο της γυναίκας της Φλώρινας. Ρωτάει κάτι στη γλώσσα της. ΟΑ., μουδιασμένος ακόμα, απαντά στα αγγλικά ότι δεν καταλαβαίνει. Νιώθει γελοίος έτσι όπως είναι φασκιωμένος με τις κουβέρτες. Η κοπέλα ξαναλέει στα αγγλικά αυτό που είπε πριν. Ζητάει τον πατέρα της. ΟΑ. καταλαβαίνει ότι είναι η κόρη του συντηρητή. Μόλις τότε αντιλαμβάνεται ότι ο συντηρητής και ο μικρός λείπουν.

Εδώ ήταν... δεν ξέρω... εδώ ήταν..

Η κοπέλα μοιάζει απογοητευμένη:

Θα τον περίμενα... έχουμε να τον δούμε πολλές μέρες... αλλά από στιγμή σε στιγμή θ' ακουστούν οι σειρήνες και μένουμε στην άλλη άκρη της πόλης.

Τον κοιτάζει και κοκκινίζει πάλι:

Το πρόσωπό σας μου είναι πολύ γνωστό... σαν να σας ξέρω από καιρό, σχεδόν από πάντα... αλλά τι λέω; προσθέτει. Συγγνώμη γι' αυτό που είπα... Μου φάνηκε...

Τώρα είναι κατάκόκκινη. Εξακολουθεί να τον κοιτάζει στα μάτια.

Μένουν έτσι για λίγο να κοιτάζονται χωρίς να ξέρουν γιατί. Ξαφνικά η κοπέλα σηκώνεται:

Πρέπει να φύγω. Πέστε του ότι τον περίμενα και ότι τον περιμένουμε.

Τρέχει ν' ανέβει τη σκάλα. Γυρίζει. Τα μάτια της χαμογελούν:

Au revoir.

Χάνεται αέρινη όπως ήρθε. Η πρώτη σειρήνα συναγερμού απλώνεται στην πόλη.

ΟΑ. σηκώνεται. Πίνει λίγο νερό. Αισθάνεται άρρωστος. Τυλίγεται με την κουβέρτα. Το βλέμμα του ερευνά την υπόγεια ταινιοθήκη.

96.

Βλέπει μια πόρτα μισάνοιχτη κι ακούει έναν περίεργο ήχο. Την ανοίγει, μπαίνει και βρίσκεται σ' ένα μικρό παλιό εμφανιστήριο σε λειτουργία. Δεν μπορεί να το πιστέψει. Ενώ κοιμόταν, ο άλλος είχε βάλει μπρος το εμφανιστήριο. Ακουμπά στον τοίχο και κλείνει τα μάτια ακούγοντας τον ήχο της ροής των υγρών. Έπειτα ψάχνει γύρω. Βρίσκει ένα κουτί με δείγματα και την ένδειξη ``Δείγματα Μανάκη". Τα κοιτάζει ένα ένα στο φωτεινό τζαμάκι του τραπεζιού. Συγκρίνει προσεχτικά τα διάφορα στάδια.

97.

Εκείνη τη στιγμή έρχονται λαχανιασμένοι ο συντηρητής με τον μικρό κουβαλώντας φαγώσιμα και μια μπαταρία αυτοκινήτου.

Είστε καλύτερα; ρωτάει χαμογελώντας ο συντηρητής.

Συγγνώμη που μπήκα στο εμφανιστήριο, απολογείται ο Α. Άκουσα το τραγούδι των υγρών... είδα τα δείγματα...

Σωπαίνει. Έπειτα:

Πραγματικά είχατε προχωρήσει πολύ... Αισθάνο-μαι...

Είναι συγκινημένος:

Νομίζω ότι...

Τρέμει ελαφρά. Ο συντηρητής πάει κοντά του:

Εσείς τρέμετε. Ίσως να 'χετε λίγο πυρετό...

ΟΑ. σωριάζεται σε μια καρέκλα.

Λίγο ακόμα, ψιθυρίζει, «Ένα δείγμα ακόμα...»

Ο μικρός φτιάχνει τσάι στη γωνιά. Ο συντηρητής πηγαίνει στον Α. ένα πιάτο με ψωμί και μια κονσέρβα ανοιχτή:

Πρέπει να φάτε κάτι.

Ο συντηρητής τον κοιτάει.

Με πείσατε, λέει. Είχατε δίκιο. Εξάλλου τι είμαι; Τι άλλο... ένας συλλέκτης χαμένων βλεμμάτων.

Η τελευταία του φράση έχει έναν τόνο αυτοειρωνείας. Σηκώνεται αργά και πάει στην πόρτα του εμφανιστηρίου παίρνοντας ένα δοχείο με νερό. Μπαίνει και κλείνεται μέσα. Απ' έξω κάπου κάποιος πυροβολισμός, μια ριπή και μεγάλα κενά σιωπής.

ΟΑ. παίρνει το τσάι που του προσφέρει ο μικρός, αλλά αφήνει ανέγγιχτο το πιάτο. Έξω πάντα ο αχός του πολέμου.

Ξαφνικά η πόρτα του εμφανιστηρίου ανοίγει πάλι απότομα και βγαίνει ο συντηρητής προβληματισμένος, με δυο άδεια δοχεία νερού. Τ' αφήνει κάτω. Ανάβει τσιγάρο:

Κακός υπολογισμός.

ΟΑ. σηκώνεται όρθιος:

Τι έγινε;

Ο συντηρητής κάθεται σε μια καρέκλα:

Θα χρειαστώ κι άλλο νερό... Κακός υπολογισμός. Και τώρα πια δεν μπορώ να λείψω.

Ο μικρός τού πάει ένα φλιτζάνι τσάι. Το πίνει με μικρές γουλιές και ξαναμπαίνει στο εμφανιστήριο κλείνοντας την πόρτα.

ΟΑ. αρχίζει να περπατάει του εμφανιστηρίου. Χτυπάει. Η πόρτα μισανοίγει και προβάλλει το κεφάλι του συντηρητή απορημένο. ΟΑ. σωπαίνει για μια στιγμή.

Φοβάμαι, λέει με σκυμμένο κεφάλι. «Δεν ξέρω τι μου συμβαίνει. Φοβάμαι...»

Ο συντηρητής σκέφτεται λίγο. Ύστερα λέει:

Καταλαβαίων. Ηρεμήστε. Θα πάει ο μικρός. Αν χρειαστεί... δυο και τρεις φορές...

Κάνει νόημα στον μικρό δείχνοντάς του ένα δοχείο νερού. Ο μικρός κατανεύει. ΟΑ. έχει μια στιγμιαία αντίδραση.

Μην ανησυχείτε, λέει ο συντηρητής. Ξέρει καλύτερα απ' τον καθένα τους δρόμους και τους τρόπους προφύλαξης.

Και ξανακλείνεται μέσα. Ο μικρός φοράει το σκούφο του και παίρνει το δοχείο. Χάνεται στη σκάλα.

ΟΑ. μένει μόνος. Ξαφνικά πετάγεται, αρπάζει το άλλο δοχείο και τρέχει να προλάβει τον μικρό.

98.

Λιγό μετά ο Α. και ο μικρός απομακρύνονται από την Ταινιοθήκη. Η πόλη είναι έρημη. Οι δρόμοι νεκροί. Μόνο οι εκρήξεις και ο ήχος από τα πολυβόλα τον ζωντανεύουν.

Πράγματι ο μικρός ξέρει. Τον οδηγεί με σιγουριά. Προχωρούν, σταματούν, τρέχουν, φυλάγονται, φτάνουν στην παλιά μπιραρία. Ο Α. σταματά απότομα κι ακουμπά σ' έναν τοίχο. Πιο πέρα στη λεωφόρο μια σειρά πτώματα και λεκέδες από αίμα που η βροχή απλώνει σαν αμοιβάδες στην άσφαλτο. Παγώνει.

99.

Μια ριπή εξοστρακίζεται στον απέναντι τοίχο. Ο μικρός γρήγορα βάζει τα δοχεία να γεμίσουν κι έπειτα τον τραβάει να προφυλαχτούν σε μια εσοχή.

Επιστρέφουν τρέχοντας όσο μπορούν με τα δοχεία γεμάτα.

100.

Ο πόλεμος έχει ξαναπάρει την εφιαλτική του διάσταση. Κρύβονται σ' ένα κρίτιο απέναντι από τον περίβολο του δημόσιου ψυχιατρείου τη στιγμή που μια οβίδα τινάζει στον αέρα την είσοδο του ψυχιατρείου. Το ωστικό κύμα κάνει τον Α. να χάσει την ισορροπία του και να χτυπήσει στον τοίχο. Σκόνη και χώμα σηκώνονται σαν στρόβιλος ψηλά στον αέρα. Κλείνουν τα μάτια. Όταν η σκόνη καταλαγιάζει, βλέπουν κάτι παράξενο. Οι ασθενείς του ψυχιατρείου, βρίσκοντας ελεύθερη την είσοδο από το ρήγμα που άφησε η οβίδα βγαίνουν έξω και ξεχύνονται στους δρόμους. Περπατούν αδιάφοροι για τον πόλεμο που μαίνεται, ελεύθεροι, ανενόχλητοι, κάνοντας περίεργα σχήματα στον αέρα, μιλώντας σε φανταστικά πρόσωπα, επικοινωνώντας με το αόρατο. Σκορπάνε στην πόλη-φάντασμα.

101.

ΟΑ. με τον μικρό φτάνουν επιτέλους στην Ταινιοθήκη.

102.

Στο υπόγειο ο Α. αφήνεται χλωμός σε μια καρέκλα. Ο μικρός χτυπάει την πόρτα του εμφανιστήριου. Η πόρτα μισανοίγει. Ο μικρός περνάει μέσα ένα ένα τα δοχεία με το νερό και ξανακλείνει. Κάθεται στο στρώμα του και παίρνει το μπλοκ του και τα μολύβια του. Αρχίζει να ζωγραφίζει.

103.

ΟΑ. σηκώνεται κι ανεβαίνει πάνω, στην κατεστραμμένη αίθουσα. Νυχτώνει. Μια ψιλή βροχή έχει αρχίσει να πέφτει. Ο Α. κοιτάζει από μια τρύπα τη βροχή έξω.

Κάποια στιγμή σαν ν' ακούει ένα κλάμα.

104.

Κατεβαίνει γρήγορα στο υπόγειο. Ο μικρός σε μια γωνιά κλαίει απαρηγόρητα. Ο συντηρητής είναι ακόμα μέσα στο εμφανιστήριο. ΟΑ. πάει κοντά στον μικρό. Προσπαθεί να καταλάβει γιατί κλαίει. Του χαϊδεύει τα μαλλιά. Τότε βλέπει, εκεί μπροστά, το χαρτί που ζωγράφιζε ο μικρός. Το παίρνει έκπληκτος. Η ζωγραφιά δείχνει ένα γαλάζιο καράβι να ταξιδεύει στο γαλάζιο... θάλασσα και ουρανός.

Το χαρτί πέφτει από το χέρι του. Ο φόβος ξαναγυρίζει και τον κυριεύει. Εκείνη τη στιγμή ανοίγει η πόρτα του εμφανιστήριου και βγαίνει ο συντηρητής. Χλωμός, μάτια κόκκινα από το ξενύχτι. Βλέπει τον μικρό να κλαίει και πάει κοντά του. Τον παίρνει στην αγκαλιά του. Του μιλάει σιγά. Το σώμα του μικρού κάνει κάθε τόσο σπασμό. Ο συντηρητής γυρίζει στον Α.:

Τον βρήκα εδώ ένα βράδυ να τρέμει στη γωνία και πό τότε έμεινε... Παιδί του πολέμου. Δεν ξέρω αν δεν μπορεί να μιλήσει ή αν θεληματικά σωπαίνει. Τον τελευταίο καιρό είναι πολύ ευαίσθητος... ανήσυχος. Καμιά φορά με κοιτάει στα μάτια... σαν να θέλει κάτι να πει...

Δείχνει προς την κατεύθυνση του εμφανιστήριου.

Υπομονή, λέει.

Κοιτάζει τον Α.:

Η όψη σας δεν είναι πολύ καλή. Έπρεπε ν' αφήσετε να πάει μόνος του ο μικρός.

Ξαναμπαίνει στο εμφανιστήριο.

Ο Α. σηκώνει από χάμω τη ζωγραφιά του παιδιού, ξαπλώνει και σκεπάζεται με τις κουβέρτες. Ναρκώνεται και ταξιθεύει.

105.

Στη μέση της τον ξυπνάει ο συντηρητής. ΟΑ. πετάγεται. Τα μάτια του συντηρητή λάμπουν. Είναι ξαναμμένος:

Ελάτε.

106.

Τον παίρνει στο εμφανιστήριο και τότε πάνω στη μικρή τυπωτική ο Α. βλέπει ένα ένα τα καρέ του φιλμ να βγαίνουν στο φως. Ξαφνικά όλα μοιάζουν με κακό όνειρο μπροστά σ' αυτό το γεγονός. Νιώθει δικαιωμένος. Γυρίζει κι αγκαλιάζει το συντηρητή. Οι δυο άντρες μένουν έτσι για λίγο, παραδομένοι σ' ένα είδος ευτυχίας. Ο Α. θυμάται τα λόγια του Γιαννάκη Μανάκη, που έλεγε ότι όταν για πρώτη φορά είδαν εμφανισμένα τα φιλμ τους, έκλαιγαν. Ο συντηρητής αποσπάται πρώτος. Χαμογελάει:

Αφού μαζευτεί το φιλμ, θα πρέπει να περιμένουμε να στεγνώσει πριν την προβολή. Τώρα έξω... έξω. Δε σας χρειάζομαι.

107.

Ο Α. βγαίνει από το εμφανιστήριο και αφήνεται σε μια καρέκλα με το κορμί χαλαρό και το πρόσωπο αλλαγμένο. Ξανασηκώνεται σαν να μην τον χωράει ο τόπος. Παίρνει μια κουβέρτα, τη ρίχνει στην πλάτη του κι αρχίζει να περπατάει πάνω κάτω.

Κάποια στιγμή, κοιτώντας προς το στρώμα του μικρού, διαπιστώνει έκπληκτος ότι ο μικρός λείπει. και η ζωγραφιά και το μπλοκ και τα μολύβια.

Πάει προς τη σκάλα. Ξαναγυρίζει. Ανάβει τσιγάρο. Ξαναρχίζει να περπατά πάνω κάτω.

108.

Ξημερώνει. Ακούει ξαφνικά έξω στο δρόμο, σιγά στην αρχή κι έπειτα πιο έντονα, βήματα που πολλαπλασιάζονται και ομιλίες.

109.

Ανεβαίνει πάνω, στην κατεστραμμένη αίθουσα. Προσπαθεί να δει έξω. Μια ομίχλη κάνει αδιαφανή τον εξωτερικό χώρο, το χώρο που δίνει στο δρόμο και στην πόλη. Τα βήματα είναι πια πολύ κοντινά και οι ομιλίες μοιάζουν ομιλίες και βήματα σε μια άλλη πόλη, μια καθημερινή μέρα με ήλιο.

Ακούει θόρυβο πίσω του κι από τη σκάλα ανεβαίνει ο συντηρητής. Παρά την ηλικία του, το βήμα του είναι ελαφρύ και νεανικό. Τα μάτια του πρησμένα απ' την αγρύπνια, αλλά το πρόσωπό του λάμπει:

Τέλειωσε. Χάρη στην επιμονή σας. Τώρα στεγνώνει. Θα χρειαστούν κάποιες ώρες.

ΟΑ. χαμογελάει, όμως αμέσως το πρόσωπό του σκιάζεται πάλι:

Πολλή ώρα τώρα ακούω έξω στο δρόμο βήματα και ομιλίες... Χάθηκε κι ο μικρός... δεν τον βρήκα....

Α, μην ανησυχείτε... έτσι χάνεται. Θα εμφανιστεί πάλι ξαφνικά σαν άγγελος Κυρίου. Ίσως το βράδυ... ίσως αύριο...

Ο συντηρητής κοιτάζει έξω σαν να θαυμάζει ένα υπέροχο τοπίο:

Είπατε βήματα... ομιλίες...

Χαμογελάει:

Ομίχλη! Σ' αυτή την πόλη ο καλύτερος φίλος των ανθρώπων είναι η ομίχλη. Σας φαίνεται περίεργο; Μόνο τότε η πόλη ξαναγίνεται φυσιολογική... σχεδόν αυτό που ήταν. Οι ελεύθεροι σκοπευτές σταματούν από έλλειψη ορατότητας. Οι μέρες ομίχλης είναι μέρες γιορτής εδώ.

Είναι χαρούμενος.

Ευκαιρία να το γιορτάσουμε, λέει. Αλήθεια, δε θα γιορτάσουμε αυτό που πετύχαμε; Ένα φιλμ... ένα φυλακισμένο βλέμμα, όπως τ' ονομάσατε, απ' τις αρχές του αιώνα... ελευθερώνεται στο τέλος. Δεν είναι ένα γεγονός;

Από κάπου εκεί, όχι μακριά, ακούγεται μουσική.

Μουσική, ψιθυρίζει έκπληκτος ο Α.

Ο συντηρητής χαμογελάει:

Είναι μια ορχήστρα νέων. Παιδιά από δω... Σέρβοι, Κροάτες, Μουσουλμάνοι. Στις ώρες της εκεχειρίας βγαίνουν... πότε στη μια πλατεία, πότε στην άλλη... και παίζουν μουσική μες στη χιονισμένη πόλη... Τι λέτε; Βγαίνουμε κι εμείς; Θα σας πάω να γνωρίσετε την οικογένειά μου. Ίσως να πάμε και μια βόλτα στο ποτάμι.

110.

Βγαίνουν έπειτα από λίγο στην ομίχλη. ΟΑ. ανακαλύπτει ότι ο συντηρητής είχε δίκιο. Κάτω από την ομίχλη η πόλη δοκιμάζει να ζήσει φυσιολογικά.

Προχωρούν στην ομίχλη. Περραστικοί διασταυρώνονται και χαιρετιούνται. Και η ορχήστρα των νέων, κάπου στη συμβολή της λεωφόρου Απελπισίας και της λεωφόρου των Ζωντανών Νεκρών. Βιβάλντι, σκέφτεται ο Α. «Κοντσέρτο για δύο μαντολίνα». Το αγαπημένο του κομμάτι. Η μουσική συνοδεύει το περίπατο τους μες στην πόλη και την ομίχλη.

111.

Περνάνε από το νεκροταφείο του Λέοντα, το νεκροταφείο της πόλης, που γέμισε, δε χωράει άλλους και οι επιτύμβιες πλάκες και οι σταυροί έχουν καλύψει τη μια μεριά του λόφου και αρχίζουν να κατεβαίνουν την άλλη.

Διασταυρώνονται με τρεις κηδείες, ορθόδοξη, καθολική, μουσουλμανική, που συναντιούνται αθέλητα στο λόφο.

112.

Περνάνε από ένα ερειπωμένο θέατρο, όπου ένας θίασος κάνει δοκιμές για μια παράσταση.

113.

Χάνονται στην ομίχλη και ξαναβρίσκονται σ' ένα καφενείο όπου κάποιοι άνθρωποι πίνουν ήσυχα το ποτό τους. Ένα τζουκ μποξ στέλνει μοντέρνα χορευτική μουσική. Ένα ζευγάρι ερωτευμένων συναντιέται, μερικά παιδιά παίζουν. Δυο τρία ζευγάρια νεαρών χορεύουν. Μια από τις κοπέλες είναι η κόρη του συντηρητή.

Παρατάει το συνοδό της κι έρχεται ν' αγκαλιάσει τον πατέρα της. Χαμογελάει στον Α. κοκκινίζοντας ελαφρά, όπως την πρώτη φορά:

Χορεύουμε;

ΟΑ. ξαφνιάζεται. Ο συντηρητής γελάει. ΟΑ. πιάνει την κοπέλα από το χέρι. Χορεύουν μες στην ομίχλη.

Θα πρέπει να ονειρεύομε, λέει ο Α. Χορεύω στο Σαράγεβο!

Η κοπέλα γελά. Ο Α. την κοιτάζει μαγεμένος. Τότε η μουσική αρχίζει ν' αλλάζει σταδιακά. Μεταβάλλεται σ' ένα γνωστό χορευτικό κομμάτι της δεκαετίας του '50. Τα πρόσωπα του Α. και της κοπέλας αλλάζουν. Σοβαρεύουν. Χορεύουν σωπαίνοντας για λίγο. Η αλλαγή στη στάση τους μοιάζει να σημαδεύει έναν άλλο χρόνο σε μια άλλη πόλη.

Κοιμόσουνα σαν μωρό όταν σε ξύπνησα, λέει ξαφνικά η κοπέλα στα ελληνικά.

Θα με περιμένεις; ρωτά ο Α.

Γίνεται μελαγχολική:

Είναι κακό να μην αγαπάς την πόλη που γεννήθηκες; Όμως με πνίγει αυτή η πόλη. Βροχή και λάσπη το χειμώνα, σκόνη το καλοκαίρι.

Θα γυρίσω, λέει ο Α. με ερωτευμένη φωνή. Θα γυρίσω να σε πάρω από δω. Ακούω το τρένο που έρχεται.

Λίγο ακόμα. Μια στιγμή μόνο.

Ακούω το τρένο. Πρέπει να βιαστώ.

Κρύβεται στο στήθος του. ΟΑ. πλησιάζει αργά τα χείλη του και τη φιλά στα μάτια.

Θα σε περιμένω, ψιθυρίζει το κορίτσι.

Την παίρνει από το χέρι και προχωρούν να φύγουν. Από την ομίχλη βγαίνει η φιγούρα του συντηρητή και ενώνεται μαζί τους.

Είδατε; λέει στον Α. Τι σας είπα; Οι μέρες ομίχλης είναι μέρες γιορτής.

114.

ΟΑ., ο συντηρητής και η κόρη του φτάνουν σε μια ακραία συνοικία. Ίσως την πιο κατεστραμμένη, απ' ό,τι μπορεί να διακρίνει μέσα από την ομίχλη ο Α.

115.

Στο υπόγειο μιας πολυκατοικίας, από την οποία έχει απομείνει μόνο ο σκελετός, βρίσκουν ανάμεσα σε πολλές άλλες οικογένειες, που ζουν σαν ποντίκια εκεί κάτω, και την οικογένεια το συντηρητή. Τη γυναίκα του, το γιο του, τη νύφη του, τα δυο τους παιδιά.

Ντυθείτε, βγαίνουμε, γιορτάζουμε, φωνάζει συντηρητής αγκαλιάζοντας τα εγγόνια του.

Θα πάμε βόλτα στο ποτάμι, λέει η κόρη του.

116.

Βγαίνουν έξω έπειτα από λίγο χαρούμενοι. Η ομίχλη είναι τόσο πυκνή, που στα λίγα μέτρα χάνονται.

117.

Μα δε φαίνεται τίποτα, λέει ο μικρός εγγονός.

Θ' ακούμε το νερό. Κάτι είναι κι αυτό, απαντά το κοριτσάκι.

Σε λίγο καιρό θα 'χουμε άνοιξη, λέει ο συντηρητής. Το χόρτο σκάει μέσα από το χιόνι.

Τα δυο μικρά φεύγουν μπροστά με τα μάτια ψηλά ν' ανιχνεύουν έναν αόρατο ουρανό.

Περιμένετε, φωνάζει η μάνα τους.

Μπορείς να φανταστείς, λέει το αγοράκι στην αδερφή του, τι σχήμα έχουν τα σύννεφα;

Αυτό από πάνω, απαντά το κοριτσάκι, «μοιάζει με αυτοκίνητο. Το άλλο στην άκρη του ουρανού με τον παππού!»

Ο πατέρας τους, ο γιος του συντηρητή, ανησυχεί:

Θα χαθείτε!

Η μάνα τους εκνευρίζεται:

Δεν είπα να περιμένετε;

Η γιαγιά τους δίνει από ένα κομμάτι ψωμί. Ο συντηρητής και ο Α. έχουν μείνει πίσω. Μαζί τους και η νεαρή κόρη του συντηρητή. Το βλέμμα της χαϊδεύει τον Α. Λίγο πιο πέρα αθέατη ακούγεται η ροή του ποταμού. Ο συντηρητής εξηγεί τη χημική σύνθεση που χρησιμοποίησε για να φτάσει στο αποτέλεσμα. Ανυπομονεί όπως και ο Α. να δουν το βράδυ σε προβολή το φιλμ.

Κάποια στιγμή συνειδοτοποιούν ότι έχουν ξεμείνει. Ακούνε ωστόσο τις φωνές των παιδιών, όχι μακριά.

Τι κάνουν οι άλλοι;... λέει στην κόρη του ο συντηρητής. Ναόμι, δεν πας να δεις;

Η κοπέλα φεύγει να βρει τους άλλους και χάνεται στην ομίχλη.

Ξαφνικά από το μέρος που υποθετικά βρίσκονται οι άλλοι ακούγεται θόρυβος μηχανής αυτοκινήτου, φρενάρισμα, η πόρτα ενός αυτοκινήτου που ανοίγει κι έπειτα βαριά βήματα. Παγώνουν! Οι φωνές των παιδιών σταματούν απότομα. Σιωπή. Μόνο το θρόισμα του ποταμού.

Μια βόλτα στο ποτάμι πηγαίναμε, ακούνε την τρομαγμένη φωνή της γυναίκας του συντηρητή.

Μην κουνηθείτε ό,τι κι αν συμβεί, ψιθυρίζει ο συντηρητής στον Α. και προχωρώντας χάνεται στην ομίχλη.

Μια βόλτα στο ποτάμι πηγαίναμε, ακούει ο Α. το συντηρητή να επαναλαμβάνει.

Μια βαριά ειρωνική φωνή τού απαντά:

Ο δημιουργός του κόσμου τα 'κανε θάλασσα, κύριε. Μάλιστα, κύριε... θάλασσα!

Ακούγεται να δίνει μια εντολή:

Πρώτα τα παιδιά.

Όχι! πετάγεται ο γιος του συντηρητή. Όχι τα παιδιά. Δε θα το επιτρέψω!

Ωραία, απαντά ήσυχη η φωνή. Θα σε πείραζε να πας κι εσύ μέχρι το ποτάμι; Τα παλικάρια εδώ έχουν κάτι να σου πουν.

Βήματα βαριά που παρασέρνουν άλλα, των παιδιών και του πατέρα τους προφανώς, προς την κατεύθυνση του ποταμού.

Παιδιά μου! ακούγεται η γριά τραγική.

Πού τους πάνε; ουρλιάζει η νύφη του συντηρητή.

Ένας πυροβολισμός από το ποτάμι κι αμέσως μετά άλλοι δύο. Έπειτα ο ήχος των σωμάτων που πετάγονται στο ποτάμι. Η νύφη του συντηρητή αφήνει μια φωνή σαν να λιποθυμά. Ένας γδούπος. Το κορμί της καθώς σωριάζεται χάμω.

Σηκώστε την και πετάξτε την με τους άλλους, λέει η φωνή.

Από το στόμα της γριάς βγαίνει ένα μουγκρητό. Βήματα που έρχονται και μετά απομακρύνονται. Το πέσιμο του σώματος της νεαρής γυναίκας στο ποτάμι.

Έτσι είναι, κύριέ μου. Ο δημιουργός του κόσμου τα 'κανε θάλασσα, ακούγεται πάλι η φωνή.

Έπειτα τρεις πυροβολισμοί. Βήματα βαριά που τρέχουνε κι ανεβαίνουν στο αυτοκίνητο. Οθόρυβος του αυτοκινήτου που ξεκινάει και χάνεται.

ΟΑ. τρέχει προς το μέρος όπου βρίσκονταν, αόρατοι, λίγο πριν οι άλλοι. Πάνω στη γη τα τρία πτώματα. ΟΑ. βλέπει πρώτα το συντηρητή. Έπειτα η γυναίκα του. Πιο πέρα, πιο μακριά, την κοπέλα, γερμένη στο πλευρό σαν να κοιμάται. Γονατίζει πλάι της συντετριμμένος. Η σειρήνα ενός νοσοκομειακού. ΟΑ. μένει εκεί, να κοιτάζει την κοπέλα τρέμοντας.

118.

Επιστρέφει σαν μεθυσμένος στην πόλη. Η ορχήστρα και η μουσική. Οι περαστικοί στην ομίχλη.

119.

Μπροστά στην Ταινιοθήκη σταματά μια στιγμή ακίνητος. Το πρόσωπό του είναι χαραγμένο σαν να έχει γεράσει ξαφνικά. Μπαίνει στο κτίριο της Ταινιοθήκης. Βραδιάζει.

120.

Κατεβαίνει στο υπόγειο. Μπαίνει στο μικρό εργαστήριο, κάθεται και κοιτάει το κουτί. Το φιλμ, στεγνό πια, περιμένει την προβολή. Γι' αυτό δεν ήρθε; Γι' αυτό δεν έκανε όλο το ταξίδι; Κι όμως. Διστάζει ή πονάει; Τα μάτια του είναι υγρά. Με μια κίνηση σχεδόν απελπισίας το παίρνει και ανεβαίνει επάνω, στην κατεστραμμένη αίθουσα.

121.

Αραιά σύννεφα ομίχλης μπαίνουν από τις τρύπες. Φέρνει τη μηχανή προβολής, τη συνδέει με μια μπαταρία αυτοκινήτου που βρίσκεται εκεί. Περναεί το φιλμ. Ανάβει τη λάμπα. Ένα φωτεινό παραλληλόγραμμο σχηματίζεται στον τοίχο απέναντι. Έπειτα κάποια σχήματα θολά, φλου. Σιγά σιγά η εικόνα νετάρει. Κάποιοι ντυμένοι με ρούχα των αρχών του αιώνα εμφανίζονται και εξαφανίζονται. Τέλος, ένας μ' ένα χαρτόνι που γράφει:

1 Μαΐου 1905 — ΤΟ ΒΛΕΜΜΑ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ

Λίγα ακόμα σχήματα φλου κι έπειτα μια εικόνα. Ένα σύννεφο ή ομίχλη περνάει, η εικόνα ξεκαθαρίζει.

121α.

Ένας άνθρωπος με αρχαϊκή χλαμύδα κοιμάται σε μια ακρογιαλιά. Ένα σύννεφο σαν άσπρος καπνός περνάει πάνω από το κεφάλι του. Ξυπνάει. Σηκώνεται. Οι κινήσεις του μοιάζουν όπως των ανθρώπων στα παλιά βουβά ασπρόμαυρα φιλμ. Κοιτάζει γύρω του και κάτι λέει. Το στόμα του κινείται χωρίς ήχο. Ακούγεται τότε η φωνή του Α. σιγά:

Πού είμαι; Πού βρίσκομαι; Ποιο είναι αυτό το νησί; Ποια είναι αυτή η πόλη;

Στίχοι από τη Οδύσσεια.

Ο ηθοποιός του μικροφίλμ προχωρεί, πάντα κοιτώντας γύρω, κι έπειτα, σαν να έχει δει κάτι που τον ξαφνιάζει και τον συγκινεί, έρχεται ίσια πάνω στη μηχανή, πολύ κοντά και σταματά. Τα μάτια του γεμίζουν δάκρυα.

122.

Τα μάτια του Α. γεμίζουν δάκρυα.

Τα μάτια του ηθοποιού —Οδυσσέα— πάνω στα δικά του.

Τα μάτια του Α. πάνω στα μάτια του άλλου. Το βλέμματά του, δυο βλέμματα αρχή / τέλος αιώνα.

Το φιλμ τελειώνει. Ένα άδειο φωτεινό καρτέ παίρνει τη θέση της εικόνας στον τοίχο.

Το μουσκεμένο πρόσωπο του Α. και το βλέμμα του καρφωμένο πάνω στον τοίχο. Η φωνή του βραχνή, θρυμματισμένη :

Όταν γυρίσω,

θα γυρίσω με τα ρούχα και τ' όνομα ενός άλλου.

Κανείς δε θα με περιμένει.

Κι αν δε με γνωρίσεις και πεις

“Δεν είσαι εσύ”,

θα σου δώσω σημάδια, να πιστέψεις.

Τη λεμονιά στον κήπο σου.

Το ακρινό παράθυρο που μπάζει το φεγγάρι.

Κι ακόμα σημάδια του κορμιού και της αγάπης.

Κι όταν ανέβουμε τρέμοντας στο παλιό δωμάτιο,

ανάμεσα σ' ένα αγκάλιασμα κι ένα άλλο,

ανάμεσα σ' ένα κάλεσμα κι ένα άλλο,

θα σου διηγούμαι το “ταξίδι” όλη νύχτα

κι όλε τις νύχτες που θα 'ρθουν.

Ανάμεσα σ' ένα αγκάλιασμα κι ένα άλλο,

ανάμεσα σ' ένα κάλεσμα κι ένα άλλο,

όλη την ανθρώπινη περιπέτεια,

την περιπέτεια που ποτέ δεν τελειώνει...

Το άδειο φωτεινό καρτέ στον τοίχο της κατεστραμμένης Ταινιοθήκης και η μουσική της ορχήστρας από μακριά κι η νύχτα.

Θόδωρος Αγγελόπουλος
27 Απρίλη 1993